
MARKTECONOMISCHE STUDIES

1

A stylized graphic consisting of numerous vertical, slightly irregular blue bars of varying heights, creating a textured, almost 3D effect. The bars are arranged in a way that suggests a jagged, downward-sloping line, reminiscent of a crash or a depression. The text 'crash en depressie' is overlaid on this graphic in a bold, blue, sans-serif font.

**crash
en
depressie**

Dr. Frank van Dun

1988-1

KNO - Kritische Nederlandse Ondernemers
VMI - Von Mises Instituut v.z.w.

Omslag van de oorspronkelijke brochure

© Copyright: Dr. F. van Dun—Gent 1979, 1987

© Copyright voor deze uitgave: Vereniging Kritische Nederlandse Ondernemers, KNO 1988

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of op enige andere wijze, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, stored in a retrieval system, or transmitted, in any form or by any means, electronic mechanical, photocopying, recording, or otherwise, without the prior written permission of the publisher.

CIP-Gegevens Koninklijke Bibliotheek, Den Haag

Crash en depressie / Frank van Dun.

Doetinchem : KNO, Kritische Nederlandse Ondernemers;

Brussel : Stichting Ludwig von Mises

(Markteconomische Studies; 1) Met Lit. opg.

ISBN 90-72453-01-X

SISO 345.7 UDC 338.12:336.76

Trefw.: beurswezen; crises.

Publicatiegegevens oorspronkelijke brochure

Crash en depressie

Frank van Dun

Ten geleide.....	I
Voorwoord.....	i
CRASH EN DEPRESSIE	1
1. De historische betekenis van de Grote Depressie	3
2. Inflatie zonder prijsstijgingen.....	5
3. Het FRS in de 'Roaring Twenties'.....	7
4. Bedrieglijke stabiliteit	10
5. Theorie en praktijk: een gemiste kans	13
6. Het FRS na de krach van 24 oktober 1929.....	18
7. Fiscaliteit gedurende de depressie.....	24
8. Hoge lonen en korte werktijden.....	27
9. "Laissez faire le gouvernement"	31
10. Replay in 1987?	34
11. Retoriek en werkelijkheid	35
12. De mythe van de Reagan Revolutie.....	39
13. Een nieuwe Grote Depressie?.....	46

Ten geleide...

De hiernavolgende tekst heeft een lange geschiedenis. Hij is in essentie een bewerking van een notitie uit 1979 die bedoeld was als inleiding in de neo-Oostenrijkse analyse van de Grote Depressie in de jaren '30 en ter ontkrachting van de mythe dat de Grote Depressie het doorslaggevende bewijs was van de falen of van de interne contradicties van het vrijemarktkapitalisme. De Oostenrijkse analyse had in dat opzicht sterke geloofsbrieven omdat zij, bij monde van haar leidende figuren, Ludwig von Mises en Friedrich Hayek, al vroeg in de jaren '20 gewaarschuwd had voor de destabiliserende gevolgen van de monetaire en kredietexpansie in de Verenigde Staten en de rest van de Westerse wereld.

In 1987 kwamen naar aanleiding van de opzienbarende beurscrash in oktober in de pers en in opiniestukken allerhande dezelfde mythes over het falen van de markt naar voren. Op vraag van een aantal vrienden heb ik de tekst uit 1979 herwerkt en uitgebreid met een aantal beschouwingen over de politiek van President Ronald Reagan, wiens retoriek inderdaad bol stond met verwijzingen naar de vrije markt—al was de werkelijkheid totaal anders. De bewerking verscheen als een brochure uitgegeven door een samenwerkingsverband van twee kleine, en nu alweer verdwenen, verenigingen, de Kritische Nederlandse Ondernemers (Doetinchem, Nederland) en het Von Mises Instituut (Brussel).

Ik was beide teksten totaal vergeten tot op het moment waarop Michaël Bauwens van het Antwerpse Murray Rothbard Instituut mij vroeg of ik daarvan nog een kopie had. Na lang zoeken kwam een beduimd exemplaar van "Crash en depressie" boven water dat ik zo goed en zo kwaad als het ging heb gescand. De hier voorliggende tekst is, op enkele correcties van spelfouten, stilistische ingrepen en toegevoegde verduidelijkingen na, daarvan het resultaat.

Frank van Dun

6 april 2009

Voorwoord

'Crash en depressie' is een herziene en uitgebreide heruitgave van een in 1979, onder de titel 'De Crash van '29 en de Grote Depressie': de feiten achter de mythe', verschenen Werkdocument van de Contactgroep Recht en Sociale Wetenschappen van het Seminarie voor Algemene Rechtsleer, Rijksuniversiteit te Gent. Aanleiding voor het schrijven ervan was toen de vijftigste verjaardag van de beurscrash van 24 oktober 1929. De bedoeling was in de Gentse academische kring een ruimere bekendheid te geven aan de neo-Oostenrijkse analyse van de oorzaken van de Grote Depressie van de jaren Dertig. De 'Oostenrijkse' theorie van de economische fluctuaties, ontwikkeld door Ludwig von Mises, Friedrich Hayek, Gottfried Haberler e.a., werd op zeer gedetailleerde en historisch verantwoorde wijze door M.N. Rothbard toegepast op de economische gebeurtenissen in het derde en vierde decennium van deze eeuw (*America's Great Depression*, 1963, 1975). Die toepassing, en de ondertussen beschikbaar gekomen historische inzichten in de ontwikkeling in het denken over mens, samenleving en politiek in de periode rond de eeuwwisseling (in de Verenigde Staten bekend als de *Progressive Era*) vormden de voornaamste inspiratiebronnen voor dat artikel.

De beslissing tot deze heruitgave over te gaan werd uiteraard mede ingegeven door de opzienbarende—maar niet geheel onverwachte—beurscrash van 19 oktober 1987, die tot heel wat speculaties aanleiding gegeven heeft over de mogelijkheid van een nieuwe Grote Depressie. Het is nog te vroeg om de balans op te maken van de overeenkomsten en verschillen tussen de 'Zwarte Donderdag' van toen en de 'Zwarte Maandag' van 19 oktober 1987. We moeten dan ook zeer voorzichtig zijn bij het maken van generalisaties en voorspellingen: *L'histoire se répète... mais elle ne se répète pas*. Hoezeer ook de crash van '87 sommigen een gevoel van *déjà vu* moge gegeven hebben, de geschiedkundige analyse van concrete, complexe gebeurtenissen kan niet voorbijgaan aan de details—en het zal nog wel enige tijd duren voor we in staat zijn een verantwoorde economische geschiedenis van de turbulente periode van de voorbije vijftien jaar

te schrijven,

Dit kunnen we echter wel met zekerheid stellen: de crash van '29 was niet de oorzaak van de Grote Depressie. Hij was het eerste werkelijk spectaculaire symptoom van de massale economische scheefgroei uitgelokt door onverantwoord interventionisme (vooral, maar niet uitsluitend, op monetair vlak). Hij was ook de rechtstreekse aanleiding voor een nieuwe reeks interventionistische maatregelen die binnen een tijdspanne van nog geen tien jaar het economisch wereldsysteem deden uiteenvallen in een menigte nationalistische oorlogseconomieën. Maar zelfs deze vaststelling houdt het risico in dat men de economische betekenis van de crash van '29 voor de ontstaansgeschiedenis van de Grote Depressie overschat. In Europa en in het Verre Oosten was het economisch nationalisme reeds lang voor 1929 in opmars. Het werd gestimuleerd door een intensief netwerk van internationale kredietverlening en gecoördineerde internationale inflatie—om de Britse terugkeer naar de gouden standaard met een overgewaardeerd pond mogelijk te maken—en de daaruit voortvloeiende opeenstapeling van schulden, met name in Duitsland en andere Centraal-Europese landen. Dit nationalisme kwam onder meer tot uiting in pogingen om de nationale economie te gaan 'plannen' en dienstbaar te maken aan allerlei 'sociale' doelstellingen (in feite: aan de agenda van diverse belangengroepen). Hierdoor werden op grote schaal rigiditeiten ingebouwd in de verschillende nationale economieën, daar waar precies de grootst mogelijke flexibiliteit nodig was, ten eerste om de nationale prijsniveaus aan te passen aan de gekozen wisselkoersen en ten tweede om zo snel mogelijk een nieuwe economische, industriële en commerciële structuur, aangepast aan de naoorlogse realiteit, tot stand te brengen. Evenwel was het herstel van de vooroorlogse status quo ante het natuurlijke evenwichtspunt in de politieke touwtrekkerij van nationale, regionale en andere pressiegroepen. Het debacle van de Eerste Wereldoorlog kwam men in Europa slechts zeer langzaam, en dan nog grotendeels in schijn, te boven. Kwam 'Zwarte Donderdag' voor de Amerikanen bij heldere hemel, in Europa was de lucht bewolkt tot zwaar bewolkt.

De economie was in Europa, veel meer dan in de Verenigde Staten, de inzet van politiek geworden. Terreur, politieke agita-

tie, algemene stakingen en inflatie, in de periode tot 1925, waren de uiterlijke kentekenen van een ideologische verschuiving die reeds in het laatste kwart van de vorige eeuw was ingezet. Het ging daarbij om de politieke vermaatschappelijking (“socialisatie”) van de samenleving, dus om de bewuste politieke organisatie en controle van processen die voordien als uitingen van het private rechtsverkeer werden beschouwd. De rol van de staat verschoof van “behoeder van de rechtsorde” naar “organiserende macht”.

De Amerikaanse variant van die ideologie van vermaatschappelijking, het ‘progressieve’ denken van de *Progressive Era*, was slechts een mild afkooksel van het mengsel dat aan deze zijde van de oceaan zijn logische culminatie vond in de radicale afwijzing van de grondbeginselen van de liberale rechtsstaat door syndicalisten, socialisten van allerlei pluimage, fascisten en nazi’s (zie mijn ‘Ideologische achtergronden van de fascistische economische doctrines’, in de KNO-info, 1987). De crash van ‘29 was een episode in deze ontwikkeling—een episode met een symbolische maar meestal slecht begrepen betekenis; en in geen geval meer dan dat. Ook zonder die crash zou de wereld de Grote Depressie niet bespaard gebleven zijn. Hij bracht aan het licht dat er in de voorafgaande periode op grote schaal verkeerd geïnvesteerd was, maar was niet de oorzaak van de overheidsinterventies die de verkeerde investeringen hadden uitgelokt en evenmin van de overheidsinterventies die de marktpartijen jarenlang zouden beletten de in het verleden gemaakte fouten te corrigeren.

Voor de huidige situatie kan daaruit tenminste deze les getrokken worden: de crash van ‘87 moet een aanleiding zijn zich te bezinnen over de fundamentele oorzaken van de economische instabiliteit—in het bijzonder, het onvermogen van de politieke autoriteiten om een mondiaal systeem van *fiat money* onder controle te houden; de altijd opnieuw onweerstaanbaar blijkende verleiding van protectionisme; het geopolitieke pokerspel waarin dictators, terroristen en trafiekanten van het meest verdachte allooi in naam van allerlei ‘hogere belangen’ de hand boven het hoofd wordt gehouden; en de inertie van de in duizenden belangengroepen verankerde instituties van het wereldwijde, in alle landen aanwezige, belasting-subsidiesysteem.

Diegenen die roepen om een strengere regulering en controle van de beurs zelf zijn, zoals het Engelse spreekwoord zegt, “dogs barking up the wrong tree”. De aandelenbeurs is een markt die geen andere regulering behoeft dan deze die volgt uit toepassing van de algemene rechtsbeginselen inzake eigendom en contract. Wat daar bovenuit gaat is interventie—marktversturende, realiteitenversluitende interventie die niets verhelpt aan de onderliggende economische, vooral financiële en monetaire wanorde, maar wel de vitale signaalfunctie van aandelenmarkt vervormt en verlamt. De beurscrash van ‘87 is een dramatische, niet geheel pijnloze correctie van de overgewaardeerde beurswaarden uit het recente verleden, en tegelijkertijd een boodschapper die het bericht brengt dat ‘het internationale monetaire en financiële systeem’ niet meer is dan een eufemisme voor oncontroleerbare chaos. De wereldmarkt kan de wereldeconomie niet coördineren wanneer ze niet rust op een solide basis van rechtszekerheid—zeker niet wanneer precies aan de monetaire en financiële kant elke rechtszekerheid weggespoeld is in de vloed van speciale regelingen, formele en informele afspraken en noodgrepen die de politieke autoriteiten zowel in de nationale als in de internationale contexten onophoudelijk over de markten uitstorten.

Frank van Dun

Maastricht, 5 november 1987.

Dr. F. van Dun (1947) is sinds 1986 verbonden aan de Rijksuniversiteit Limburg te Maastricht (NL) als hoofddocent in de rechtsfilosofie. Voordien was hij verbonden aan de Rijksuniversiteit Gent (B). Hij promoveerde in 1982 op het proefschrift ‘Het fundamenteel rechtsbeginsel: een essay over de grondslagen van het recht’.

CRASH EN DEPRESSIE

De ineenstorting van de waarden op de New Yorkse beurs op 24 oktober 1929 en de grote depressie die daarop volgde spelen nog altijd een grote rol in de sociaal-economische folklore van de 20ste eeuw.

Nu de wereld opnieuw geconfronteerd werd met een spectaculaire beurspaniek is het allicht nuttig even te blijven stilstaan bij de gebeurtenissen van toen, temeer daar de heersende interpretatie ervan, de mythe die men er omheen geweven heeft, aan geen enkele rationele kritiek kan weerstaan. Toch is die mythe nog levendig—en daarin ligt juist haar relevantie voor de huidige situatie, zelfs indien deze overigens in een aantal belangrijke louter economische, maar ook ideologische aspecten verschilt van de situatie in de jaren '30.

De essentie van de mythe kunnen we kort samenvatten: de crisis van 1929 en de aanslepende depressie in de daaropvolgende decade waren de onontkoombare uitkomsten van de interne contradicties van het laissez faire kapitalisme, van de vrije markteconomie, nog verergerd door zekere maatregelen van de Amerikaanse overheid, die zich zou hebben laten inspireren door de klassieke liberale theorie tot het voeren van een deflationistisch beleid.

Ook velen onder diegenen die zichzelf niet als socialisten of marxisten beschouwden zagen in de gebeurtenissen niets anders dan de crisis van het kapitalisme, en een bewijs voor de noodzaak van een grootscheeps overheidsingrijpen in de economie. Men mag daarbij niet vergeten dat in het Interbellum de talrijke collectivistische en interventionistische experimenten in Nazistisch Duitsland, fascistisch Italië en communistisch Rusland, in Groot-Brittannië en in andere Europese landen als zeer 'progressief' werden beschouwd. Dit verklaart allicht de ruime verspreiding van het idee dat Roosevelts New Deal de crisis heeft 'opgelost', ook al bleef gedurende de gehele zogenaamde *boom* van 1933-1937 de werkloosheid boven de 15% van de arbeidsbekwame bevolking en bleef reëel economisch herstel uit tot na de Tweede Wereldoorlog.

De gehele mythe is niet meer dan dat: een mythe. De crisis was niet de crisis van het kapitalisme, maar de grote crisis van

het interventionisme. De overheid liet zich niet inspireren door de oude laissez faire opvattingen maar door de collectivistische en inflationistische ideeën die sedert de *Progressive Era* (1880-1920)¹ steeds invloedrijker waren geworden. De New Deal van Franklin Roosevelt stelde helemaal geen radicale ommezwaai voor: hij was gewoon een voortzetting van wat Benjamin An-

¹ Het was tijdens de 'Progressive Era' dat de grootste en grotendeels succesrijke aanval op de Amerikaanse laissez faire ideologie-van-de-daad werd ingeluid. Steunend op een coalitie van grote gevestigde industriële «n financiële belangen, die door reglementering van de mededinging door de overheid hun verworven, maar onstabiele marktpositie wilden consolideren, en van linkse intellectuelen en 'do-gooders' uit de hogere middenklassen, die in de staatsmacht het geschikte instrument zagen om hun visies betreffende een meer 'rationele' en 'rechtvaardige' maatschappij te realiseren (op kosten van anderen uiteraard), bracht de progressieve beweging een grondige metamorfose van het Amerikaanse politieke systeem teweeg.

De oude laissez faire traditie werd bijna geheel van de kaart geveegd, tot zij in de tweede helft van de zestiger jaren onverwachts terug tot leven werd gewekt door een aantal historische studies, geschreven door mensen van de... New Left. Zij brachten duidelijk aan het licht dat de gehele 'progressieve' beweging in wezen erg conservatief was ('... a dressed up version of the ancien régime before the American and French revolution's—M.N. Rothbard). Terwijl New Left deze gegevens interpreteerde als het bewijs dat de Verenigde Staten behoefte heeft aan een werkelijk socialistische revolutie, versterkten haar geschriften ongewild de andere hypothese, nl. dat de negatie van het huidige Amerikaanse systeem niet een nog meer collectivistische economie is, maar integendeel een vrije markteconomie gebaseerd op individuele vrijheid, eigendom en contract. Deze heroplevende libertaire traditie, die op korte tijd vrijheidslievende elementen uit linkse en rechtse, progressieve en conservatieve hoeken wist te verenigen in een grootse synthese, is op dit moment de meest belangrijke radicale oppositiebeweging in de Verenigde Staten.

Over de 'progressive era', zie A.A. Ekirch: *The Decline of American Liberalism*, New York 1976, J.B. Gilbert: *Designing the Industrial State: The Intellectual Pursuit of Collectivism in America, 1880-1940*, Chicago, 1972. G. Kolko: *The Triumph of Collectivism : A Reinterpretation of American History, 1900-1966*, New York, 1963. J. Weinstein: *The Corporate Ideal in the Liberal State, 1900-1918*, Boston, 1968. R.H. Zieger: *Republicans and Labor 1919-1929*. Lexington, 1969.

Over het libertarisme, zie: M.N. Rothbard: *For a New Liberty: The Libertarian Manifesto*, New York, 1973, 1978. J. Hospers: *Libertarianism*, Los Angeles, 1972. T.R. Machan: *The Libertarian Alternative*, Chicago, 1974. R. Nozick *Anarchy, State and Utopia*, New York, 1974.

derson terecht heeft beschreven als de Hoover New Deal², een grootscheeps programma van overheidsinterventie in de monetaire sector, van belastingen en subsidies, protectionisme en reglementering van de arbeids- en productieverhoudingen. Hoover had dit programma reeds gedurende zijn hele carrière gepropageerd—eerst als directeur van de gigantische Food Administration tijdens de eerste wereldoorlog, later als de invloedrijke minister van handel onder President Harding, en nog later als president, van maart 1929 tot maart 1933.³ Toch zou Hoover de geschiedenis in gaan als de laatste verdediger van de klassieke liberale opvatting over de economische rol van de overheid. Een en ander verdient ongetwijfeld enige uitleg.

1. De historische betekenis van de Grote Depressie

Een eerste punt dat commentaar verdient is dit: de depressie van 1930-1940 was in zekere zin een primeur. Zij was wel niet de eerste depressie, maar in elk geval de diepste en de meest langdurige. Vooral dit laatste punt verdient meer aandacht dan het gewoonlijk krijgt. De eerste depressie in de geschiedenis van de industriële samenleving die op actieve wijze door de overheid bestreden werd, bleek meteen ook de meest langdurige te zijn. Vroegere depressies, waarin de overheid niet ingreep met allerlei 'relance'-maatregelen, waren gewoonlijk voorbij in minder dan twee jaar. De sociale gevolgen ervan—waarbij we rekening moeten houden met de historische maatstaven van de tijd—waren veel minder ernstig dan in 1930-1940, precies door de relatief korte duur.

We spreken hier alleen over reële depressies⁴, waarin de over-

² B.M. Anderson: 'The Road Back to Full Employment', in Homan & Machlup: Financing American Prosperity, New York 1945; B.M. Anderson: Economics and the Public Welfare: Financial and Economic History of the US, 1914-1946, Princeton, 1949.

³ M.N. Rothbard: 'Hoover: The Myth of Laissez Faire', in Radosh & Rothbard: A New History of Leviathan, New York 1972, pp. 11-145.

⁴ Een depressie in eigenlijke zin strekt zich uit tot nagenoeg de gehele economie. Er zijn altijd bedrijven en sectoren in moeilijkheden, omdat de economie steeds evolueert (smaken veranderen, grondstoffenvoorraden geraken uitgeput, nieuwe voorraden worden ontdekt, er zijn technische

grote massa van de bevolking een absolute daling van de levensstandaard ondervindt en velen worden geconfronteerd met echte armoede of met de noodzaak hun kapitaal te consumeren.⁵ Sommige in de literatuur genoemde depressies, zoals de Amerikaanse depressie van 1873-1879, zijn in feite meer statistische dan sociale fenomenen. Hetzelfde geldt voor de zogeheten Grote Depressie van 1873-1896 in Groot-Brittannië. Deze lange depressie, die in bepaalde kringen wel enige opschudding veroorzaakte, ging gepaard met stijgende productie, stijgende lonen en een stijgende levensstandaard voor de overgrote massa; daardoor, en door de uitbreiding van de markten en de verscherping van de mededinging, daalden de prijzen, winsten en interesttarieven. Maar in een vrije markt is de 'depressie' van deze grootheden een teken van welvaart, een gevolg van toenemende productie, integratie van de markten en stijgende kapitaalsaccumulatie. De term 'depressie' kan hier enkel verwarring stichten⁶.

De echte, niet alleen statistisch gereveleerde, maar door de overgrote massa aan den lijve gevoelde depressies waren, zoals gezegd, van korte duur. De laatste klassieke depressie in de Verenigde Staten, voor de krach van 1929, begon in 1920 en eindigde in 1921. Alhoewel de overheid, onder impuls van Herbert Hoover, in maart 1921 aangesteld als minister van handel, enige interventies ondernam, raakte zij niet aan de neerwaartse evolutie van de nominale lonen. Wel reduceerde zij, overeenkomstig

innovaties, en allerhande politieke gebeurtenissen—alle factoren die een voortdurende aanpassing vragen). In een complexe economie kan men depressies niet verklaren met een simplistische dominotheorie, zoals die van Karl Marx (cf. Howard & King: *The Economics of Marx*, Penguin Books 1976, pp. 40-42, 61-62). Het grote probleem voor het verklaren van depressies is het feit dat nagenoeg alle ondernemers zich gelijktijdig en systematisch vergissen over de vooruitzichten van hun bedrijf (cf. L. von Mises e.a.: *The Austrian Theory of the Trade Cycle and Other Essays*, Center for Libertarian Studies, New York 1978).

⁵ De neiging tot kapitaalconsumptie begint reeds tijdens de aan de depressie voorafgaande *boom*, ten gevolge van de gemaakte 'schijnwinsten' (over de problemen van de zgn. 'inflatieboekhouding', zie: W.T. Baxter, e.a.: *Economic Calculation under Inflation*. Liberty Press, Indianapolis, 1978).

⁶ Cf. R. Tames: *Economy and Society in 19th Century Britain*, London 1972, pp. 23-25.

de klassieke leer en het gezond verstand, haar uitgaven. De depressie was voorbij voor de interventionistische maatregelen van minister Hoover (o.a. herverdeling van het beschikbare arbeidsvolume door arbeidsduurverkorting, en het stimuleren van de uitgaven voor herstellingen en renovatie van de industriële uitrusting)⁷ enig effect konden hebben. In 1929 was Hoover evenwel zelf president en stond hij klaar om de crisis actief te bestrijden: zij zou elf jaar aanslepen en vele tientallen miljoenen Amerikanen zwaar treffen.⁸

2. Inflatie zonder prijsstijgingen

De depressie van 1920-1921 werd gevolgd door de merkwaardige en lange *boom* van 1921-1929. Opvallend was het feit dat hij niet gepaard ging met snelle prijsstijgingen van goederen en diensten, maar uiteraard wel met stijgende prijzen voor aandelen en obligaties (door de lage interestvoeten).

De relatieve stabiliteit van de prijzen van goederen en diensten in die periode was echter het resultaat van twee onafhankelijk werkende krachten, die elk hun eigen gevolgen zouden produceren, maar die mekaars impact op het geaggregeerde prijspeil nagenoeg volledig leken te compenseren. Aan de ene kant was er de fundamenteel gezonde toestand van de Amerikaanse economie, die in de depressie van 1920 heel wat onrendabel ballast had kunnen liquideren. De aanwezigheid van een grote massa investeringskapitaal (de weerspiegeling van een hoge spaarquote), de hoge productiviteit efficiëntie en de daarmee samenhangende daling van de productiekosten per eenheid, en de uitbreiding van de productie—dat waren factoren die een neerwaartse invloed uitoefenden op de groothandelsprijzen en de prijzen aan de verbruiker. Aan de andere kant was er echter een permanente inflatie, in de vorm van een kredietexpansie, georkestreerd door de Amerikaanse centrale bank, de Federal Reserve System (FRS), die de geldhoeveelheid onophoudelijk vermeerderde. Deze geldschepping oefende een opwaartse druk uit op het prijspeil. Zij

⁷ H. Hoover: *Memoirs of Herbert Hoover*, vol. 2, New York 1952, pp. 41 sqq.

⁸ W.S. Meyers & W.H. Newton: *The Hoover Administration*, New York 1936, geeft een uitvoerig overzicht van Hoovers economische politiek.

compenseerde zo de prijspeildrukkende effecten van de eerstgenoemde reële factoren. Kortom, de reële economische groei maskeerde de monetaire inflatie, die echter wel haar nefaste gevolgen bleef produceren. Dergelijke inflatie heeft immers niet alleen een effect op een statistische constructie (“index”) als het algemeen prijspeil maar ook effecten op de relatieve prijzen van verschillende goederen en diensten en dus op de verdeling van middelen over verschillende bedrijfstakken, in het bijzonder op de verdeling van middelen over sectoren die consumptiegoederen produceren versus sectoren die kapitaalgoederen produceren. De geldschepping van het FRS kwam vooral via goedkoop investeringskrediet op de markt en was dus een verkapte investeringssubsidie. Die leidde tot de indrukwekkende investeringsboom van de jaren '20 maar bood uiteraard geen garantie dat de aldus uitgelokte investeringen ooit rendabel zouden zijn. De crash van '29 kwam er toen duidelijk werd dat buitengewoon veel van die investeringen weggegooid geld waren. Dat feit werd onmiskenbaar toen bleek dat de grote winsten in de sector van de productie voor huidige consumptie werden gemaakt omdat de mensen hun geld bij voorkeur daar uitgaven. Daar stegen de prijzen en de winstverwachtingen dus sneller dan in de sector van de productie voor toekomstige consumptie. Banken en investeerders waren bijgevolg niet langer geneigd om tegen lage rentevoeten kapitaal te blijven verstrekken aan projecten in sectoren die kapitaalgoederen produceerden. In die sectoren liepen de kosten dan ook sprongsgewijs op door de intenser wordende mededinging van de sectoren die op de vraag naar consumptiegoederen inspeelden. Die mededinging deed zich voor zowel op de factormarkten (grondstoffen, arbeidskracht) als op de kredietmarkten. De stijgende consumptieprijzen waren het signaal voor de autoriteiten om de prijsinflatie te bestrijden door de rentevoeten te verhogen.⁹

⁹ [Toegevoegd 2009] Inflatie is primair vermeerdering van de geldhoeveelheid; een stijging van het algemeen prijspeil zoals gemeten door de ene of de andere prijzenindex *kan* daarvan een gevolg zijn, maar kan ook uitblijven door de tussenkomst van andere factoren, zoals in de jaren '20. Spijtig genoeg identificeren velen, ook economen, inflatie alleen met stijgingen van een statistische index (bijvoorbeeld, de index van de consumptieprijzen), zodat zij zich geen zorgen maken over artificiële monetaire

3. Het FRS in de 'Roaring Twenties'

Het FRS is een door de federale regering georganiseerd, gepri- vilegieerd en geleid kartel van grote banken.¹⁰ Het werd opge- richt in 1913, nadat in de 19de eeuw de voorstanders van een 'hard money'-politiek met succes verschillende pogingen om een centrale bank op te richten hadden bestreden.¹¹ Door middel van het FRS verkreeg de centrale overheid de controle over het Amerikaanse bankwezen, en kon zij, door manipulatie van de bankreserves, via de kredietvermenigvuldigende eigenschappen van het systeem van "fractional reserve banking", een politiek van goedkoop geld gaan voeren. Die politiek kwam er ook ter- stond, onder andere door een verlaging van de verhouding tus- sen de reserves aan de ene kant en het totaal bedrag aan deposito's aan de andere kant. Sommige auteurs schatten dat door de oprichting van het FRS, en de verlaging van de reserve- verhoudingen het monetair expansievermogen van het Ameri- kaans bankwezen verzesvoudigde—in één klap.¹²

In de periode die ons hier interesseert evolueerde de geldvoor- raad (ruim bepaald¹³, inclusief termijndeposito's en andere nor- maliter onmiddellijk en a pari in cash converteerbare vorderingen) van 45,3 miljard dollar in juni 1921 naar 73,3 mil-

expansie zolang die niet tot uiting komt in een stiging van die index.

¹⁰ L.E. Clark: *Central Banking under the Federal Reserve System*. New York 1935. Dit werk bevat veel informatie over de hier besproken perio- de.

¹¹ Cf. J.R. Hummel: 'The Jacksonians, Banking and Economic Theory: a Re-interpretation', *Journal of Libertarian Studies*, 1978, 151 -166; de geld- politiek was (en is nog altijd, zij het in mindere mate) een grondwettelijk probleem in de Verenigde Staten. Cf. J. Exter: 'Money in Today's World', in B.J. Smith (ed.): *Champions of Freedom*, vol. 2, Hillsdale College, Michigan 1975, p. 58: 'Keynesianism and Friedmanism are contrary to our Constitution and to all that is best in our history.'

¹² C.A. Phillips, T.F. McManus & R.W. Nelson: *Banking and the Busi- ness Cycle*, New York 1973, pp. 23 sqq.

¹³ M.N. Rothbard: "Austrian Definitions of the Supply of Money", in L.M. Spadaro: *New Directions in Austrian Econo- mics*, Kansas City 1978, 143-156. M.N. Rothbard: *America's Great Depression*, Kansas City 1963 (3de uitgave; 1978), p. 83-86 (hierna geciteerd als *Depression*).

jard in juni 1929—een stijging met meer dan 60%, of bijna 8% per jaar over de gehele periode. Van een goudinflatie was er zeker geen sprake: terwijl de goudreserves slechts aangroeiden met 15%, van 2,6 miljard dollar naar 3 miljard, groeide het aantal niet-gedekte dollarclaims over deze periode van 42,1 miljard dollar naar 68,8 miljard—een stijging met 63%, een inflatie dus van gemiddeld 8% per jaar.¹⁴

De monetaire expansie van de twintiger jaren in de Verenigde Staten was nagenoeg geheel te wijten aan kredietexpansie. De massa betaalmiddelen in omloop bleef gedurende de gehele periode nagenoeg ongewijzigd: 3,68 miljard in juni 1921, 3,64 miljard in juni 1929. Overheidsobligaties in handen van de financiële instellingen namen slechts toe met iets meer dan een 1 miljard dollar; het verbruikerskrediet met nog minder. Dit betekent dat nagenoeg al het nieuwgeschapen geld als krediet aan de nijverheid en de grondstoffenwinning de economie binnestroomde, en zodoende, via een kunstmatige verlaging van de interesttarieven, de industriële *boom* opgang bracht, en aan de gang hield.¹⁵

Aan de monetaire expansie kwam een einde in de eerste helft van 1929, nadat het FRS reeds in de eerste helft van 1928 had geprobeerd het tij te doen keren—echter zonder veel overtuiging: de daling met minder dan 0,5 miljard dollar in de zichtdeposito's werd meer dan gecompenseerd door de verschuiving naar termijndeposito's (+1,1 miljard dollar), waarvoor lagere verplichte reserveverhoudingen golden.¹⁶ Het resultaat was een aanzienlijke vertraging van de monetaire expansie ten opzichte van het voorgaande halfjaar—maar een vertraagde expansie is natuurlijk nog altijd een expansie.

De reserves van de bij het FRS aangesloten banken bedroegen 1,6 miljard dollar in juni 1921, 2,36 miljard in juni 1929 en 2,38 miljard op 23 oktober 1929—de dag voor de krach.

Deze stijging met iets meer dan 22 miljoen dollar tijdens de laatste vier maanden voor de krach was echter het resultaat van twee tegengestelde bewegingen. Identificatie van deze bewegin-

¹⁴ Gegevens in Rothbard: *Depression*, op.cit

¹⁵ Verbruikerskrediet is niet cyclusgenererend, zelfs niet indien het door geldschepping gevoed wordt.

¹⁶ Voor termijndeposito's 3% tgo. 7 a 13% voor zichtdeposito's.

gen maakt duidelijk dat het FRS gewoon doorging met zijn expansionistische kredietpolitiek.¹⁷ Het volume van de bankreserves wordt bepaald door een aantal factoren, waarvan sommige het volume doen toenemen terwijl andere het volume doen slinken. Sommige van deze factoren worden gecontroleerd door de monetaire en fiscale autoriteiten, andere zijn niets anders dan de weerslag van de transacties onder de leden van het publiek (de markt). Tijdens de periode juni-oktober 1929 namen de door de autoriteiten gecontroleerde reserves toe met meer dan 206 miljoen dollar (vooral als gevolg van een massale aankoop van accepten: voor 297 miljoen dollar); de 'ongecontroleerde' reserves daalden met nagenoeg 185 miljoen dollar.¹⁸

Terwijl de markt de *boom* trachtte te stoppen, bleef de overheid aldus het vuur aanwakkeren.¹⁹ Dit is trouwens kenmerkend voor de gehele periode: van juni 1921 tot juni 1929 stegen de gecontroleerde reserves met 1,8 miljard; de ongecontroleerde daalden met 1,04 miljard. De monetaire expansie was blijkbaar uitsluitend het werk van de monetaire en fiscale overheden: de markt (het publiek) oefende een tegengestelde, corrigerende druk uit. De artificiële uitbouw van de kredietbasis, en alle daaruit voortvloeiende gevolgen (de gehele, ondeelbare *boom-bust* cyclus), moeten volledig in de schoenen van de overheid worden geschoven. De permanente verstoring van de equilibrerende tendens van het marktproces door reële factoren werd hier vermeerderd met een monetair geïnduceerde verstoring, uitgaande

¹⁷ De redenen waren blijkbaar vooral van politieke aard, onder andere de slechte situatie in Groot-Brittannië. Men geloofde echter ook dat het mogelijk was op de kredietmarkt te discrimineren tussen "speculanten" en "investeerders"; zeer populair was de theorie dat de beurs kapitaal "opslorpt" en daardoor "echte" investeringen afremt (voor een grondige kritiek, F. Machlup: *The Stock Market, Credit and Capital Formation*, New York 1940)

¹⁸ Rothbard: *Depression*, op.cit., p.150; pp. 94-125.

¹⁹ De markt (d.w.z. het publiek, de mensen als consumenten) probeert immers de reële consumptie/investering verhouding te doen prevaleren, d.w.z. de gewenste verhouding tussen huidige en toekomstige consumptie, wat de kredietbasis aantastte en dus de investeringsleningen duurder maakte.

van de autoriteiten, die alle prijzen vervalste, en zo het equilibreringsmechanisme zelf totaal in de war stuurde.

4. Bedrieglijke stabiliteit

Zoals reeds gezegd kwam de inflatie in de twintiger jaren niet tot uiting in prijsstijgingen. Zij werd gecompenseerd door een neerwaartse druk op de prijzen, uitgaande van de toenemende productiviteit en de kostenverlagende tendens van het competitieve systeem.

De relatieve stabiliteit van de prijzen in deze periode werd echter in bijna lyrische termen bezongen en geprezen, door nagenoeg alle waarnemers, als het grote succes van het FRS²⁰. Stabiele prijzen golden in die tijd als het *nec plus ultra* van de economische wenselijkheid.

Deze prijsstabiliteit was echter uiterst bedrieglijk: zij gold vooral voor de groothandelsprijzen (met 1926=100, stond de index voor juni 1921 op 93,4 en de index voor juni 1929 op 95,2) en voor de prijzen aan de verbruiker (met 1923=100, wees de index 102,3 in 1921, en 100,1 in 1929). De situatie was echter gans anders voor het ruimere pakket van prijzen (inclusief onroerend goed, aandelen, lonen, enz.): de Snyder index wees 158 in 1922 en 179 in 1929 (1930=100)—een stijging met 13% over zeven jaar. De beurs kende een grote *boom*: waarden verviervoudigden.²¹ De uurlonen in de kapitaalgoederenindustrieën

²⁰ De in 1920 (tijdens de depressie) opgerichte, inflationistisch geïnspireerde Stable Money League, hervatte haar expansionistische propaganda in 1925 (toen aan de milde prijsstijging van 1921-1925 een einde gekomen was, en de aanhangers van een "sound money"-politiek zich niet langer met de feitelijke implicaties van het stabiliseringsprogramma konden verenigen).

²¹ Populair-wetenschappelijke werken (zoals K. Galbraith: *The Great Crash 1929*, Bosten 1929; R. L. Heilbroner: *De ontwikkeling van de economische samenleving*, Utrecht-Antwerpen 1977, p. 153 e.v.) leggen veel nadruk op de "speculatiegolf" bij het verklaren van de depressie. Die speculatiegolf was een van de meest spectaculaire verschijnselen van de *boom* in 1925-1929, maar hij was zeker geen oorzaak. Alle handelingen zijn noodzakelijk speculatief; speculeren op de beurs is een legitieme activiteit en zelfs een heilzame activiteit: zij mildert de economische fluctuaties, verruimt de markt, versnelt de coördinatie van productie en consumptie (door het beschikbare kapitaal naar zijn meest waardevolle toepassingen

stegen gevoelig: met 12% in de machinebouw, bijna 20% in de houtwinning, meer dan 20% in de chemische nijverheid, en met ruim 25% in ijzer en staal. In de consumptiegoederensectoren stegen de uurlonen nagenoeg niet of in geringe mate (minder dan 8%).

Dit was te verwachten: de kredietexpansie doet zich het eerst gevoelen in de kapitaalgoederensectoren en in de winning van grondstoffen. De prijzen stijgen daar sneller dan in de sectoren der consumptiegoederen, waar het nieuw geschapen geld slechts met vertraging arriveert, en bovendien in veel minder geconcentreerde stromen, als consumptieuitgaven van de eigenaars der productiefactoren waarvan de prijzen door het opbod van de investeerders, aangelokt (en misleid) door de lage interesttarieven, werden opgedreven.

Dit is een algemeen geldige observatie: tijdens de *boom* stijgen de prijzen in de kapitaalgoederensectoren relatief ten opzichte van de prijzen in de consumptiegoederensectoren. Tijdens de depressie doet zich het omgekeerde voor: eerstgenoemde prijzen dalen relatief ten opzichte van laatstgenoemde. Dit fenomeen doet zich ook voor tijdens de zogeheten stagflatie: bij voortdurende, aanzienlijke monetaire expansie, ook tijdens de depressie, stijgen de kosten van het levensonderhoud niet alleen relatie ten opzichte van de prijzen van de kapitaalgoederen, maar ook absoluut ten opzichte van hun eigen historisch peil in de voorgaande periode. Dit laatste is echter een zuiver monetair verschijnsel: men treft het niet aan in de klassieke depressies (waarin de autoriteiten niet ingrepen om de kredietcontractie door het veront-

te leiden), en schept de mogelijkheid voor de enen bepaalde risico's te ontlopen door deze over te dragen aan mensen die zich specialiseren in het dragen van risico's. Beursspeculaties verminderen de economische risico's voor de overgrote meerderheid: "The turnover on the stock market does not affect the public... Those not saving and investing neither profit nor lose on account of fluctuations in stock exchange equations." (Mises: *Human Action*. Chicago 1966, p. 520.) Het komt er op aan het (ex post facto ongerechtvaardigd gebleken) optimisme, de schier universele foutieve verwachtingen van de beurs te verklaren: het is niet voldoende de speculatiegolf een van de grote oorzaken van de depressie te noemen, alleen maar omdat wij nu weten (ex post facto) dat bijna iedereen verkeerd heeft gespeculeerd. Waarom heeft bijna iedereen verkeerd gespeculeerd? That is the question.

ruste bankwezen tegen te gaan), en ook niet in de grote depressie van de dertiger jaren (toen het publiek nog voldoende invloed op de geldvoorraad kon uitoefenen om de inflatie uitgaande van de gecontroleerde reserves te stoppen).

De inflationistische politiek van het FRS in de twintiger jaren had derhalve de voorspelbare gevolgen van elke inflatie door kredietexpansie: een investeringsboom, en een welvaartsherverdelend effect ten gunste van de eigenaars van de productiefactoren en de werknemers in de kapitaalgoederensectoren en de grondstoffenwinning. Het bijzonderste effect is echter de monetair geïnduceerde wijziging en verlenging van de productiestructuur.²² Over de periode 1921-1929 steeg de output van duurzame kapitaalgoederen met ruim 160%: die van niet-duurzame (vooral consumptie-) goederen met slechts 60%.

Deze wijziging van de productiestructuur, monetair geïnduceerd, beantwoordt natuurlijk niet aan de reële marktgegevens, en met name niet aan de uiteindelijk beslissende voorkeuren van de consumenten. In het bijzonder beantwoordt zij niet aan de door de leden van het publiek nagestreefde spreiding van de consumptie doorheen de tijd, hun geprefereerde spaar/consumptie verhouding. Vandaar dat de consumenten hun bestedingsvrijheid niet zullen gebruiken om de louter monetair geïnduceerde uitbreiding van de productie te doen renderen. Zij zullen integendeel trachten de door hen gewenste (maar niet langer in de interesttarieven weerspiegelde) verhouding te realiseren. Hoe langer de kredietexpansie aanhoudt, hoe inefficiënter de productiestructuur—hoe groter het volume verkeerd gerichte investeringen. Aan de kredietexpansie moet dus een einde komen, ofwel wanneer de banken zelf in moeilijkheden komen, ofwel wanneer het publiek alle vertrouwen in de geldsubstituten verliest en zijn toevlucht zoekt in ‘reële waarden’. Maar zodra de kredietexpansie ophoudt, komt duidelijk aan het licht hoe inefficiënt de productiestructuur wel geworden is, en hoeveel pro-

²² Deze wijzigingen staan centraal in de ‘Oostenrijkse’ verklaring van de monetair geïnduceerde economische cycli. Kunstmatige verlaging van de interesttarieven misleidt ondernemers tot projecten die pas na lange tijd zullen renderen (en waarin dus de interestbetalingen een belangrijke kostenfactor zijn) en waarschijnlijk niet voltooid zullen kunnen worden als de rente ondertussen opnieuw gaat stijgen.

jecten en activiteiten men zal moeten liquideren, omdat ze niet langer rendabel blijken, nu de prijzenstructuur(en dus ook de interesttarieven) door de ondernemers, reagerend op het consumentengedrag, opnieuw in het voordeel van de consumptiegoederensectoren wordt omgebogen.

Anders gezegd, de depressie is een onvermijdelijk gevolg van de kredietexpansie; zij is ook heilzaam: zij is niets anders dan de liquidatie van allerlei waardeloze projecten, die schaarse middelen absorberen die beter voor andere doeleinden kunnen worden gebruikt. Dit herschikken van de productiefactoren in nieuwe combinaties is de positieve kant van de depressie, ook al gaat het gepaard met enige frictiewerkloosheid en zijn een aantal van de tijdens de *boom* geproduceerde kapitaalgoederen zo specifiek dat men ze als een volledig verlies moet afschrijven. Er is maar een middel om depressies te vermijden, en dat is afzien van monetaire inductie van kredietexpansie. Eens deze op gang gekomen, kan men niet beter doen dan onmiddellijk af te zien van verdere kredietexpansie. Maar deze theorie had tijdens de jaren 1920-1940 niet zoveel aanhangers, en de weinige aanhangers die ze had, waren niet erg invloedrijk—noch in de universiteiten, noch in de kantelarijen.

5. Theorie en praktijk: een gemiste kans

De relatieve stabiliteit van de prijzen in de periode 1921-1929 was dus niet alleen bedrieglijk in die zin dat ze enkel betrekking had op een bepaalde klasse van prijzen, zij was ook misleidend omdat ze de complexe structuurveranderingen, uitgelokt door een van haar onafhankelijke determinanten (kredietexpansie), aan het oog onttrok. Met uitzondering van de leden van de in die tijd nog in volle opgang zijnde en in de Verenigde Staten nauwelijks bekende Oostenrijkse Economische School²³, juich-

²³ Pas in 1932 zou G. Haberler in zijn bijdrage tot de overigens bijna uitsluitend interventionistisch geïnspireerde conferentie van het Institute on Gold and Monetary Stabilization te Chicago de Oostenrijkse theorie aan een ruim (maar niet ontvankelijk) publiek van Amerikaanse economen voorstellen. Cf. Q. Wright (ed.): *Gold and Monetary Stabilization*. Chicago 1932.

Een zeer lucide uiteenzetting van de theorie in de inleidende hoofdstukken van M.N. Rothbard: *Depression*, op.cit. Voor enkele kritische be-

ten de meeste economen de gevolgd, in feite inflationistisch geïnspireerde en inflatoir werkende politiek van prijsstabilisering toe. Het is slechts een kleine ironie dat hun grote voorman, Irving Fisher, tussen 1929 en 1933 zijn persoonlijk fortuin van zo'n slordige 10 miljoen dollar in rook zag opgaan: hij had niet alleen de crisis niet zien aankomen, hij bleef ook geloven dat de overheid erin zou slagen ze op korte termijn op te lossen.²⁴

Nochtans had reeds in 1911 de Oostenrijkse econoom Ludwig von Mises aangetoond dat een inflationistische politiek van kredietexpansie een noodzakelijke²⁵ en voldoende voorwaarde is voor het op gang brengen van de *boom-bust* cyclus.²⁶ Zijn jongere collega, Friedrich von Hayek, de latere Nobelprijswinnaar (1974), voorspelde op basis van de 'Oostenrijkse' theorie op categorische wijze de crisis van 1930. Terwijl nagenoeg alle economen en politici de mond vol hadden over 'het nieuwe tijdperk van permanente voorspoed', publiceerde Hayek, eerst in 1925, later in 1928, zijn twijfels over de duurzaamheid van de economische groei van de Verenigde Staten.²⁷ In februari 1928, amper

schouwingen i.v.m. de Oostenrijkse analyse van de economische fluctuaties, zie de bijdragen van L.B. Yeager, H.I. Grossman, A. Leijonhuvud, G. Haberler, R.W. Garrison, en M.D. Bordo in J.A. Bom (ed.): *Money, Politics and the Business Cycle*. (Cato Journal 6, 2, 1986).

²⁴ I.N. Fisher: *My Father, Irving Fisher*, New York 1956, pp. 264 sqq.

²⁵ [Toegevoegd 2009] Afgezien van een externe schok (zoals een oorlog of natuurramp), kan alleen een vertekening van de interestvoeten verklaren waarom bijna alle ondernemers en investeerders zich laten misleiden in hun beslissingen.

²⁶ Mises: *Theorie des Geldes und der Umlaufsmittel*, 1912, 1924. Mises: *On the manipulation of money and credit*. Dobbs Ferry, N.Y. 1978, bevat een aantal onvertaalde bijdragen uit de twintiger jaren, waarin Mises zijn theorie uitwerkt, meer bepaald wat kredietexpansie betreft. Indien de ondernemers verwachten dat de interestdaling slechts van zeer korte duur zal zijn, of dat hun winsten zullen geconfisqueerd worden, dan zal de kredietexpansie natuurlijk niet tot een overextensie van de productiestructuur leiden. Het past hier op te merken dat de Oostenrijkse theorie niet de bedoeling heeft of had de duur en het precieze verloop van de depressiefase te verklaren. Daarvoor moet men, zoals Rothbard (*Depression*, op.cit.) duidelijk aantoon, een inventaris maken van de institutionele en beleidsfactoren die de correctie van de voorafgaande economische scheefgroei in de weg staan.

²⁷ FA Hayek; "Die Wahrungspolitik der V.S. seit der Krise von 1920" in

aacht maanden voor het uitbreken van de crisis, schreef hij, in de maandelijkse rapporten van het Oostenrijks Instituut voor Economisch Onderzoek (waar hij directeur van was), dat de Verenigde Staten zich op een keerpunt bevonden en dat de depressie niet langer kon uitblijven. Behalve een aantal ervaren investeerders, die zich tijdig uit de markt terugtrokken,²⁸ bleken slechts weinigen die mening te delen.

De 'Oostenrijkse' analyse en verklaring van de economische cyclus krijgt ook nu nog niet de aandacht die ze verdient—al is er gedurende de laatste jaren wel een heropleving van de belangstelling te bespeuren. In de regel is de kritische receptie echter ontgoochelend. In zijn boek, *Macroeconomie*, vermeldt Jan Pen de bijdrage van Ludwig von Mises zelfs niet, ook al heeft deze meer dan wie ook gewerkt aan de integratie van de geldtheorie in de algemene theorie van het economisch verkeer en aan de bestrijding van macro-economische ad hoc theorieën.²⁹ Hayek wordt wel besproken, maar op een wijze die een aantal fundamentele misvattingen in de interpretatie van Pen doet vermoede-

Zeitschrift f. Volkswirtschaft und Sozialpolitik, N.F. 5, 1925. Hayek: "Einige Bemerkungen über das Verhältnis der Geldtheorie und der Konjunkturtheorie" in *Schriften des Vereins für Sozialpolitik*, 173, 2, 1928, en discussie in loc. cit. n° 175. Cf. Mises: *Geldwertstabilisierung und Konjunkturpolitik*, Jena 1928 (nu in Mises: *Manipulation*, op.cit.).

²⁸ H. Hazlitt: *The Failure of the 'New Economics'*, New Rochelle, 1973 (1959), p. 178.

²⁹ J. Pen & Van Gemorden: *Macro-economie*. Utrecht-Antwerpen, 1977. In *Moderne Economie* (waarvan dit nieuwe boek een bewerking is) kwam Mises wel aan bod, zij het dan zeer sporadisch, en bovendien, op typisch Keynesiaanse wijze, als een "klassieke" economist (zie hierover o.a. L. Lachmann: "The Significance of the Austrian School of Economics in the History of Ideas", in L. Lachmann: *Capital, Expectations and the Market Process*, Kansas City, 1977). Pen noteerde daarin wel Mises' kritiek van de gevolgde anti-depressie politiek (*Die Ursachen der Wirtschaftskrise*, Tübingen 1931—nu in Mises: *Manipulation*, op.cit.) maar niet Mises' kritiek van het "nieuwe idee", de geldillusie. De kritiek van Mises aan het adres van de "wiskundige economisten" werd zonder meer opzij geschoven, blijkbaar zonder enige kennis van de argumenten, als "emotioneel", "nonsensicaal pseudo-spiritualisme", enz. Zie hierover F. van Dun: "Het epistemologisch statuut van de wetenschappen van het menselijk handelen: de bijdrage van Ludwig von Mises" in *Tijdschrift voor Sociale Wetenschappen*, 1979.

den. Zo gaat, volgens Pen, Hayek uit van de ‘volledige bezetting van het productieapparaat en de volledige werkgelegenheid’, een assumptie die totaal vreemd is aan de neo-Oostenrijkse school.³⁰ Hayek probeert juist aan te tonen hoe een expansie van het investeringskrediet tot onderbezetting en werkloosheid leidt, ongeacht de toestand op het moment waarop de expansie begint. Het gaat erom onderbezetting en werkloosheid als economische fenomenen te verklaren; er is altijd onderbezetting en werkloosheid in technologische zin: niemand gebruikt zijn grasmachine 24 uur per dag, niemand werkt zoveel als hij wel zou kunnen werken.³¹

Volgens Pen is de doorslaggevende factor voor het verklaren van een crisis het gebrek aan afzet—‘een element dat niet past in de theorie van Hayek’. Dit is absurd: de afzetmogelijkheden blijven inderdaad achterwege voor diegenen die zich door de expansie van het investeringskrediet hebben laten verleiden tot het verlengen van de productiestructuur—met andere woorden voor hen die de relatieve daling van de interesttarieven en dus van de nominale verhouding tussen consumptie en investeringen voor de realiteit hebben gehouden. Maar de reële bereidheid van de (mensen als) consumenten om meer huidige goederen op te geven in ruil voor meer toekomstige goederen is niet (of toch niet noodzakelijk of in voldoende mate) toegenomen. De ondernemers, misleid door de lage interesttarieven registreren, door hun activiteit op de factormarkten, een grotere vraag naar toekomstige goederen—vooral in die productiestadia die het verst van de consument gesitueerd zijn, omdat die per definitie een onevenredig groot aandeel van de interestvergoedingen in hun kosten hebben. Zij registreren deze vraag door de geleende fondsen uit te betalen aan de eigenaars van de productiefactoren, die echter door hun uitgaven, in overeenstemming met hun voorkeuren, een ongewijzigde vraag naar huidige goederen en helemaal geen gestegen vraag naar toekomstige goederen laten blijken.

Er is dus een stijging merkbaar in de monetaire vraag naar

³⁰ Hayek: *Prices and Production*, op.cit., pp. 96-99.

³¹ W.H. Hutt: *The Theory of Idle Resources*. London 1939 (nieuwe uitgave met een addendum ‘The Concept of Idle Money’ bij Liberty Press, Indianapolis).

consumptiegoederen. De expansie van deze sector drijft de kosten op in de sector kapitaalgoederen, en tegelijkertijd reveleert zich de verwachte vraag in die sector bij wijze van spreken als onbestaand: de ondernemers, reagerend op het gereveleerde consumentengedrag, beperken hun vraag naar de nieuwgeproduceerde kapitaalgoederen. Daar ligt het afzetprobleem; niet in de consumptiegoederensectoren.

Wanneer Pen schrijft dat volgens de 'Oostenrijkse' theorie een crisis niet wordt gekenmerkt door "leegstaande, zonder emplooi zijnde fabrieken", maar door "halfafgewerkte fabrieken", dan neemt hij al te letterlijk een door Hayek alleen maar ter vereenvoudiging van de uiteenzetting gemaakte assumptie, namelijk dat de productie van elk consumptiegoed verticaal geïntegreerd is. Waar het om gaat is dat de productiestructuur, waarvoor de nieuwe kapitaalgoederen bedoeld waren, niet tijdig klaarkomt. Omdat sommige complementaire elementen niet of in onvoldoende mate geproduceerd werden, moet men ook projecten die reeds operationeel waren geworden in de steek laten.³² Men kan kapitaalgoederen niet in willekeurige combinaties samenbrengen—behalve op de schroothoop, maar daar is hun bijdrage tot de productie van eindproducten alleen op negatieve wijze van belang: het is economischer onbruikbare rommel (hoe nieuw ook) op de schroothoop te werpen, dan hem door verdere kredietexpansie te subsidiëren. Het is mogelijk dat schroothopen het esthetisch gevoel van velen kwetsen: het staat hun dan vrij zelf, uit eigen middelen, die economische projecten als vrijetijdsbesteding aan de gang te houden. Dan zou duidelijk blijken dat de hulp aan bedrijven in nood niet meer is dan een consumptieuitgave, bestemd om de psychische voldoening van de filan-

³² Mises: *Human Action*, op.cit., p. 559: "The essence of the credit-expansion boom is not overinvestment, but investment in wrong lines, i.e. malinvestment... The unavoidable end of the credit expansion makes the faults committed visible. There are plants which cannot be utilized because the plants needed for the production of the complementary factors of production are lacking; plants the products of which cannot be sold because the consumers are more intent upon purchasing other goods which, however, are not produced in sufficient quantities; plants the construction of which cannot be continued and finished because it has become obvious that they will not pay."

troop (werkend met eigen middelen) of het politiek overheids-personeel (werkend met andermans middelen) te maximaliseren.

Is de ‘Oostenrijkse’ theorie van de algemene economische fluctuaties geen onderconsumptietheorie; zij is ook geen overinvesteringstheorie. Er is, strikt genomen, geen algemeen ‘teveel’ aan investeringen. Er is een ‘teveel’ aan investeringen voor de productie van goederen van hogere orde, en een ‘te weinig’ aan investeringen voor de productie van goederen van lagere orde. Daar komt nog bij dat, zelfs indien de relatieve bereidheid van de consumenten hun consumptie van huidige goederen te beperken ongewijzigd blijft, de welvaartherverdelende effecten van de inflatie bijna zeker zullen leiden tot wijzigingen in de vraag naar specifieke consumptiegoederen—wijzigingen die op hun beurt modificaties van de productiestructuur vergen.

6. Het FRS na de krach van 24 oktober 1929

De destabiliserende werking van het FRS wordt nu vrijwel algemeen erkend. Reeds in 1937 schreven Phillips, McManus en Nelson in hun belangwekkende studie *Banking and The Business Cycle*, dat het finale resultaat van wat naar alle waarschijnlijkheid het grootste experiment tot stabilisering van het prijsniveau was geweest, niets anders bleek te zijn dan de grootste depressie.³³ Men schat dat in de zestig jaren tussen 1914 (jaar waarin het FRS operationeel werd) en 1975 de gemiddelde maandelijkse wijziging in het niveau van de economische activiteit ruim 20% groter was dan in de periode 1790-1913.³⁴

Hoewel meer en meer economen hun twijfels over de doeltreffendheid van macro-economische beleidsinstrumenten als het FRS luidop beginnen te verkondigen, heeft zich ondertussen—vooral onder invloed van Milton Friedman—een merkwaardig dogma van de geesten meester gemaakt: “A very good argument can be made that the severity of the Great Depression can be

³³ Phillips e.a.: *Banking*, op.cit, p. 176. Cf. ook: D.H. Robertson in Humphrey Milford (ed.): *The International Gold Problem*. London, 1932, p. 45; en Seymour Harris: *Twenty Years of Federal Reserve Policy*, Cambridge, Mass., 1933, deel 2, p. 700.

³⁴ Lowell Gallaway: ‘The Folklore of Poverty and Unemployment’, in S. Pejovich: *Government Controls and the Free Market*, College Station & London 1976, p.45.

attributed in large part to the destabilizing impact of the FRS, After all, the agency presumably charged with stabilizing monetary conditions did permit the money supply to fall about one-third in the early 1930s.”³⁵ De eerste zin is ongetwijfeld correct, maar de tweede is heel wat minder zeker—al viel de geldvoorraad in de eerste jaren van de depressie op dramatische wijze.

Kijken we niet naar de totale geldhoeveelheid, maar naar de evolutie van haar componenten, dan zien we dat het FRS en de schatkist gewoon hun inflatoire politiek voortzetten. Dit feit komt tot uiting in de evolutie van de door hen gecontroleerde reserves: gedurende de laatste week van oktober (de week volgend op de krach) bracht het FRS een stijging met bijna 300 miljoen dollar in bankreserves teweeg, die zich vertaalde in een monetaire expansie van nagenoeg 10% in één week. Deze maatregel bracht enig beursherstel, wat de autoriteiten deed geloven dat het ergste voorbij was. De totale reserves bleven dan nagenoeg constant gedurende de rest van het jaar op hun pre-krach peil. Dit was echter slechts mogelijk door de inflatoire politiek van de autoriteiten. Immers, al daalden tot midden november de gecontroleerde reserves met meer dan 110 miljoen dollar (de ongecontroleerde met meer dan 160 miljoen), op het einde van het jaar bedroegen de gecontroleerde reserves alweer bijna 360 miljoen meer dan op 23 oktober. De ongecontroleerde reserves, bepaald door de voor hun eigen welzijn verantwoordelijke deelnemers aan het marktproces, daalden met meer dan 380 miljoen dollar.

Diegenen die de autoriteiten laksheid verwijten laten zich blijkbaar misleiden door aggregaten die slechts de uitslag, niet het verloop van de match tussen overheid en publiek (de markt) weergeven. Een meer krachtdadige politiek van de monetaire overheid had ongetwijfeld de totale geldhoeveelheid kunnen doen toenemen, maar dat enkel ten koste van een nog grotere verstoring van de relatie tussen de productiestructuur en de consumptenvoorkeuren.

De Friedman-interpretatie, met haar Ricardiaanse concentratie op de lange termijn, doet geen recht wedervaren aan de complexe coördinatieproblemen waarvoor de markt zich hic et nunc

³⁵ Ibid.

geplaatst ziet. De overheid produceerde bijna aan de lopende band desequilibrerende impulsen van monetaire aard, die niet alleen het algemeen prijspeil, maar ook de schier oneindig complexe structuur der relatieve prijsverhoudingen ('kost-prijs' verschillen) beïnvloedden. De Friedman-interpretatie is een duidelijk symptoom van wat er gebeurt wanneer men de algemene economische theorie en geldtheorie in verschillende compartimenten stopt.

De door de Friedmanianen gevraagde monetaire expansie kwam er niet ondanks de voortdurende pogingen van de overheid om de kredietbasis uit te breiden: het publiek begon zijn vertrouwen in het bankwezen te verliezen. Alleen een hyperinflatie had het gevolg kunnen zijn van een nog snellere kredietexpansie. Dat wisten de autoriteiten ook, zoals ze ook wisten hoe twijfelachtig de reusachtige massa buitenlandse obligaties in de banken wel was—een massa die zich daar had opgehoopt als gevolg van de politiek van hulpverlening aan buitenlandse regeringen (vooral aan de Britse) en aan de Amerikaanse producenten van goederen bestemd voor de uitvoer (vooral aan de landbouwers).

De autoriteiten waren trouwens best tevreden met hun succes in het laag houden van de interesttarieven. Hoover, zijn minister van financiën, Andrew Mellon, vakbondsleider William Green van de AFL en vele anderen voorspelden, nog voor de jaarwisseling 1929-1930, een spoedige heropleving.

De situatie verbeterde niet toen in augustus 1930 de overtuigde inflationist Eugene Meyer de leiding van de Federal Reserve Board overnam. Ondanks een belangrijke aangroei van de gecontroleerde reserves (210 miljoen dollar over het jaar) reageerde de totale geld hoeveelheid niet noemenswaardig. Het publiek, de in moeilijkheden verkerende banken (bijna 1400 faillissementen, goed voor deposito's ter waarde van nagenoeg 850 miljoen dollar), kortom allen die de pijnlijke economische situatie aan den lijve ondervonden, frustreerden de pogingen van de hooggeplaatste leerling-tovenaars om de realiteit af te schaffen.

Het volgende jaar, 1931, gaf ongeveer hetzelfde beeld: een vlucht van het publiek uit de banken (2300 faillissementen, ter waarde van 1,7 miljard dollar gedeponneerd geld) deed de ongecontroleerde reserves dalen met meer dan 300 miljoen, en de

totale reserves met bijna 110 miljoen. De overheid pompte bijna 200 miljoen nieuwe reserves in de banken. Het vertrouwen in de dollar kreeg een zware slag, en het goud, dat eerst vanuit Europa (toen onder de goudwisselstandaard), waar de toestand, vooral door de manipulaties van de Bank van Engeland, steeds meer kritiek werd, was binnengestroomd, verdween opnieuw.³⁶ De gouden standaard kwam meer en meer in het gedrang. Meer en meer economen en politici begonnen dan ook de goudwisselstandaard zelf als de laatste hindernis voor een ongeremde kredietexpansie (hun wonderzalf voor een snelle heropleving) te belagen.

In 1932 zetten Hoover en Meyer een nieuw expansionistisch offensief in. Totale reserves werden verhoogd met ruim 660 miljoen dollar, tot 2,5 miljard. Maar ook deze monetaire impuls zonder voorgaande in de Amerikaanse geschiedenis kon het tij niet doen keren: de totale geldvoorraad bleef dalen; de kredietbasis eveneens. De goudvoorraad bleef slinken. De gecontroleerde reserves, echter, namen toe met 1 miljard dollar gedurende de eerste helft van dat jaar.

De banken raakten echter in paniek (opnieuw 1500 faillissementen en een verlies van meer dan 700 miljoen dollar in deposito) en begonnen uiteindelijk dan toch aan de zo noodzakelijke en onafwendbare kredietcontractie: reserves stegen van hun prekrach peil van ongeveer 2% naar 10 en eind 1932 zelfs naar 20%. De gerechtvaardigde vrees voor een veralgemeende stormloop naar de banken (catastrofaal voor het inherent frauduleuze 'fractional reserve banking'-systeem) werd echter door de politieke autoriteiten geïnterpreteerd als verraad en uitbuiting: de voorzitter van de pas opgerichte Reconstruction Finance Corporation beschuldigde de banken zelfs van parasitisme. Daarmee was een nieuwe zondebok voor het uitblijvend herstel gevonden, naast de beurs—een instelling die Hoover met vele historische beschuldigingen en dwaze reglementeringen had belast, ogenschijnlijk omdat ze 'weigerde' de aandelen op hun (blijkbaar aan

³⁶ Groot-Brittannië verliet de gouden standaard op 20 september 1931, na herhaalde beloften het niet te zullen doen. De andere Europese centrale banken zaten met grote sterling reserves, en bleven er mee zitten. De gemeenrechtelijke term voor de Engelse praktijk is oplichting, de officiële term monetaire politiek of monetaire diplomatie.

Hoover bekende) ‘ware waarde’ te schatten.

Buitenlanders trokken hun goud terug; het publiek had alle vertrouwen in het bankwezen verloren; en de banken zelf trachtten zich te bevrijden van hun zware schuldenlast bij het FRS. De deflatie van midden 1931 tot midden 1932, gewoonlijk met alle zonden van Israël beladen, gaf de economie enig respijt: midden 1932 werden zowaar enige tekenen van herstel goeteerd, al zonk deze deflatie van nog geen 3,5% per jaar natuurlijk in het niet in vergelijking met de jaarlijkse inflatie van 8% in de acht jaar voor de crash.

De hysterie van Hoover en zijn adviseurs bereikte een hoogtepunt in de tweede helft van dit (verkiezings)jaar. Het ‘oppotten van geld’ werd op zijn beurt als landverraad bestempeld—en niet alleen figuurlijk: toen Roosevelt, onmiddellijk na zijn inauguratie als President, in maart 1933, de banken voor een week sloot, moest hij daarvoor een wettiging zoeken in de... Trading with the Enemy Act, daterend uit de Eerste Wereldoorlog. Het Amerikaanse publiek had blijkbaar gewoon het recht niet zijn spaarcenten in veiligheid te brengen. De spaarders en investeerders, voorgesteld als ‘sinistere schuldeisers’ moesten het ontgelden; de schuldenaars (de banken en de grote ondernemingen in de kapitaalgoederensectoren), wier overexpansie de substantie zelf van de depressie was, konden rekenen op wettelijke en administratieve bescherming. Hoover agiteerde voor een massale en wederrechtelijke onteigening van de schuldeisers door het invoeren van een wetswijziging inzake faillissementen—een politiek overgenomen en uitgevoerd, zoals alle andere punten uit het programma van Hoover, door Roosevelt in zijn New Deal.

De gehele periode 1921-1933 was er een van permanente monetaire interventies. Het werk van een handvol policy-makers, handelend ver buiten de publieke politieke arena (en soms in volstrekte geheimhouding), bracht de *boom* op gang en maakte de depressie onafwendbaar. Wat nieuw was in de hier besproken periode was natuurlijk niet de monetaire expansie gedurende de opgaande fase: het patroon van de monetair geïnduceerde economische expansie vindt men in alle klassieke cycli—het is als het ware ingebouwd in het *fractional reserve banking system*, met of zonder de centrale bank als extra destabilisator. Wel nieuw in de periode was de voortzetting van de expansionistische politiek

ook ter bestrijding van de crisis en daarna tijdens de depressie. Deze verre gaande pogingen om de equilibrerende werking van het marktproces tegen te gaan droegen er niet weinig toe bij de depressie te rekken en uit te diepen.³⁷ Het FRS, met zijn geprivilegieerde status, is uiteraard geen lid van de markt.

Men kan deze 'nieuwigheid' in de economische politiek waarschijnlijk alleen verklaren als men rekening houdt met het verdwijnen van de relatieve onafhankelijkheid, en vooral de economische verantwoordelijkheid van de banken, als gevolg van de oprichting van het FRS. Daardoor verviel immers grotendeels de economische rationale voor de toepassing van de 'sound banking'-principes—al moet gezegd worden dat de Amerikaanse staten reeds zeer vroeg in de negentiende eeuw begonnen in te grijpen in het voordeel van de banken (vooral na het uitbreken van een paniek); zonder centrale bank bleef de bewegingsvrijheid van de banken beperkt.

De oprichting van de centrale banken had nog een ander effect; de monetaire kwesties werden uit de publieke arena gehaald en overgeheveld naar het domein van de 'monetaire exporten'; de uitschakeling van de gewone, vertrouwde regels van het eigendomsrecht en de vrijheid van contracten, inzake de productie, de bewaarneming, transfereerbaarheid en het gebruik van geld, maakte van het geld een onbegrijpelijk, mysterieus iets.³⁸

³⁷ In tegenstelling met de indruk gewekt door mathematische (Walrasiaanse) en andere economen is de equilibrerende tendens van het marktproces geen "gegeven". Deze tendens kan enkel verklaard worden door te verwijzen naar bepaalde instituties, met name het recht op individuele eigendom en de vrijheid van elk individu zijn eigendommen naar eigen inzicht te beheren, te verdelen en te liquideren. Interventies zijn precies daden die deze rechten en vrijheden negeren of beperken. Dezelfde krachten die in een vrije samenleving leiden tot coördinatie en harmonisering leiden in een andere samenleving tot discoördinatie en disharmonisering. Cf. o.a. R.H. Coase: "The problem of social cost", *Journal of law and economics*, 3, 1960, 1-44; voor een schitterende toepassing, zie B.H. Siegan: *Land Use without Zoning*, Lexington 1972 en Siegan: *Other People's Property*, Lexington 1976.

³⁸ Cf. Alan Stone: *A Spectre is haunting America: an interpretation of Progressivism* (paper voorgesteld op Libertarian Scholars Conference, Princeton 1978): 'The FRS deflected critical public attention from banks—as e.g. during the panic of 1907 when all eyes were focused on J.P. Mor-

Het publiek verloor het inzicht in het belang van de gouden standaard, eerst in het binnenlands verkeer, later (toen de 'samenwerking' tussen de centrale banken van de verschillende landen op gang kwam) ook voor het verkeer met het buitenland. De gouden standaard verdween het eerst in Europa, waar de centrale banken reeds langer operationeel waren, vooral onder Engelse druk. De Bank van Engeland stond overigens onder leiding van de gewetenloze inflationist Montagu Norman³⁹, die zowel in Europa als in de Verenigde Staten de hand in heel wat ontwikkelingen had, en die het met de nakoming van de Britse internationale verplichtingen niet zo nauw nam.

7. Fiscaliteit gedurende de depressie

Niet alleen de monetaire interventies waren van belang. De fiscale interventies waren ook niet mis. Daarenboven namen onder het presidentschap van Hoover de rechtstreekse interventies op allerlei gebieden hand over hand toe. Om de haverklap werden door de administratie nieuwe reglementeringen uitgevaardigd die de vrijheid van de burgers beperkten (en zo de coördinatieve werking van het marktproces ondermijnden), en nieuwe instellingen opgericht voor het subsidiëren van bepaalde groepen.

Invoertarieven, minimumlonen, arbeidsduurverkorting (soms gepaard gaand met verhoging van het loontarief teneinde het inkomen van de werknemer op hetzelfde nominaal peil te houden), beperking van het arbeidsaanbod door beperking van de immigratie (met of zonder wettelijke basis) of door discriminatie tegen vrouwen, waren aan de orde van de dag. Hoover voerde ook een politiek van openbare werken op grote schaal. Zoals gezegd werd de rechtspositie van de schuldeisers grondig aange-

gan—to a public administrative system presumably regulated by government experts in the 'public interest' en p. 32: "The legacy of progressivism has been that more and more activities once considered political have fallen into the hands of administrators and experts."

³⁹ Over Normans relaties met Benjamin Strong, de Gouverneur van de Federal reserve Bank van New York, zie Chandler, l.: Benjamin Strong, Central Banker; cf. H. Clay: Lord Norman, Londen 1957. Ook: L.E. Clark: Central Banking, op.cit, p. 312.

tast, door wetswijzigingen, administratieve beschikkingen, en een grootscheepse propagandaslag. De fiscale en politieke druk van de overheid op de Amerikaanse economie bereikte ongekende hoogten, waarbij de federale regering een steeds groter aandeel voor zich opeiste.

De fiscale druk wordt zeer onnauwkeurig gemeten door de traditionele berekeningswijzen van het nationaal inkomen. Deze geven zelfs een totaal vals beeld voor onze vraagstelling: de geldigheid van de mythe van de Grote Depressie. Traditioneel wordt aangenomen dat de overheidsuitgaven een bijdrage tot het nationaal product voorstellen; maar deze aanname is vanuit methodologisch oogpunt aanvechtbaar.

In de privé-sector verwerft men zijn inkomen in de regel uit vrijwillige betalingen door anderen—de uitgaven van de enen meten in die zin de waarde van de productieve bijdrage van de anderen. In de 'openbare sector' is vrijwilligheid niet de regel, maar de uitzondering: de fiscus neemt; wat de belastingbetaler betaalt is niet de prijs die hij bereid is te betalen voor de goederen en diensten door de overheid geleverd, maar de som die de overheid van hem eist, opdat hij geen last zou krijgen met de repressieve organen van de overheid. De fiscale ontvangsten 'meten' helemaal niet de waarde van de diensten geleverd door de overheid. Natuurlijk zouden sommige diensten gevraagd en aangeboden worden, ook indien ze niet door de overheid zouden gemonopoliseerd zijn. Maar het is ondenkbaar dat ze in dezelfde mate, en in dezelfde vorm zouden worden gevraagd.

Overheidsdiensten, zoals onderwijs, defensie, wegenbouw, bewaking en bescherming, enz., zijn geen homogene goederen die slechts in één vorm kunnen worden aangeboden. Indien de overheid een van deze diensten gaat verzorgen zal zij de toetreding tot de markt voor potentiële verstrekkers van ervoor substitueerbare diensten effectief beperken, of zelfs verbieden. De consument betaalt als belastingbetaler aan het overheidsmonopolie niet alleen meer dan hij voor een volstrekt identieke dienst zou betalen op de vrije markt, men maakt het hem onmogelijk zijn middelen te gebruiken voor het vergoeden van een door hem meer gewaardeerde substitueerbare dienst. Hij betaalt niet alleen voor de dienst zoals geleverd door de overheid hij betaalt ook (en al evenmin uit vrije wil) voor het beperken van de al-

ternatieven waaruit hij zou kunnen kiezen, indien de fiscale druk lager zou zijn ten belope van het deel dat de overheid aan de organisatie van die dienst uitgeeft.

Het ontbreken van die alternatieven maakt het a priori onmogelijk te beweren dat die overheidsdiensten in elk geval 'iets' bijdragen tot het nationaal of sociaal product: dat zou alleen juist zijn indien men als basis voor vergelijking de situatie neemt waarin de overheid die dienst niet levert, maar toch belet dat anderen hem zouden gaan produceren. Dit is inderdaad de impliciete assumptie nodig om de overheidsuitgaven als bijdragen tot het nationaal product te kunnen interpreteren. Zij maakt duidelijk dat veruit de meeste overheidsuitgaven, economisch bekeken, consumptieuitgaven zijn, bestemd voor de voldoening van de wensen van het overheidspersoneel.

Deze veronderstelling mag trouwens niet verward worden met de populaire opvatting dat als de overheid die dienst niet zou leveren, niemand die dienst zou leveren. De vraag is dan: gesteld dat het zo is, waarom is het dan zo? En het antwoord, 'omdat er geen winst in zit, maakt duidelijk dat de consumenten niet bereid zijn de kosten voor het verstrekken van die dienst te dekken—omdat zij meer dringende behoeften en verlangens hebben. Indien de overheid ze dwingt te betalen voor het produceren van die dienst, dan gaat dat noodzakelijk ten koste van hun vermogen sommige van die voor hen meer dringende behoeften en verlangens te bevredigen.⁴⁰

Zowel een deficit als een surplus in de overheidsfinanciën vermindert de voor de vrijwillige bestedingen beschikbare middelen van die producenten die hun inkomen en vermogen uit vrijwillige transacties met anderen hebben verkregen. Een tekort in gemeente A van 10 miljoen en een overschot in gemeente B van 10 miljoen geven een fiscale druk 220 miljoen over A + B, in de veronderstelling dat in A de ontvangsten 100 miljoen bedragen, en in B de uitgaven 100 miljoen.

Rekening houdend met dergelijke overwegingen, komt Rothbard tot het besluit dat de totale fiscale druk, als percentage van het Netto Privé Product (grosso modo gelijk aan BNP minus overheidssalarissen minus overheidsuitgaven, in geval er een

⁴⁰ Mises: *Human Action*. op.cit., pp. 654-660.

deficit is, of minus overheidsontvangsten, indien er een surplus is), steeg van 15,7% in 1929 naar 28,9% in 1932.⁴¹

In 1931 keek Hoover aan tegen een deficit van 2 miljard: hij besloot dan maar, midden in de zwaarste depressie uit de geschiedenis, hogere belastingtarieven in te voeren. Het was allemaal boter aan de galg: de overheidsontvangsten daalden van 12,4 miljard in 1931 naar 11,5 in 1933 (-7,3%) en al daalden de totale overheidsuitgaven van 13,3 miljard naar 11,4 miljard (-14,4%) in één jaar, de totale druk op de privé-sector bleef toenemen—24,3% van het NPP in 1931, 28,9% in 1932—omdat het Netto Privé Product uiteraard bleef dalen: van 62,7 miljard in 1931 naar 45,7 miljard dollar in 1932 (-27%). De beperking van de overheidsuitgaven was dan nog grotendeels te wijten aan de precaire situatie van de deelstaten, steden en gemeenten, die niet konden genieten van de monetaire privileges van de federale overheden.

Men mag zich niet blind staren op deze cijfers. Vermits een depressie een periode is waarin de economische structuren zich moeten aanpassen aan de realiteit, moet men de vraag stellen naar de impact van een dergelijke reusachtige verschuiving van alle fiscale gegevens op het moeizame aanpassingsproces. Het opstellen van productie- en investeringsplannen wordt er niet door vergemakkelijkt.

8. Hoge lonen en korte werktijden.

Waar komt Hoovers reputatie als laissez faire president vandaan? Zijn hele actieve loopbaan aan de top van de Amerikaanse politiek (van zijn dagen als 'Food Czar' in de Eerste Wereldoorlog tot na zijn presidentiële termijn) stuurde Hoover aan op een grandioze 'reconstructie van Amerika'⁴², door economische structuurhervormingen op basis van een totale kartellering van de economie. Vakbondsleiders en leiders van patroonsverenigingen zouden onder de auspiciën van de federale overheid moeten instaan voor de goede orde in hun sector, en vooral voor het uitschakelen van de markt: "Competition is war, and war is

⁴¹ Rothbard: Depression, op.cit., "Appendix: Government and the National Product", pp. 296-304, p. 335 (noot 21).

⁴² Lucy Sprague Mitchell: Two lives, New York 1953, p. 364.

hell” was een van de bekendste motto’s van de *Progressive Era* waarin Hoover was opgegroeid.⁴³ De overheid moest op de achtergrond blijven—dat was Hoovers visie van een ‘derde weg’, kapitalisme noch socialisme. Hij liet echter duidelijk verstaan dat zonodig de overheid zou tussenkomen om dwingende reglementeringen inzake prijzen, lonen, kapitaalvergoedingen, arbeidsduur en dergelijke op te leggen.

Voor de grote ondernemingen, vooral de spoorlijnen, banken, ijzer en staal, die reeds op het einde van de 19de eeuw onderzonden hadden hoe kwetsbaar zij waren op de vrije markt, en die de grote drijvende kracht achter de hervormingen van de *Progressive Era* waren geweest,⁴⁴ en voor de vakbonden⁴⁵, die een politieke en economische macht kregen toegespeeld die in geen verhouding stond tot hun ledental (nog geen 8% van de arbeidende bevolking), was Hoover de grote man. De progressieve intellectuelen en politici waren enthousiast. Zelfs Roosevelt en andere vooraanstaanden in de Democratische Partij probeerden Hoover voor te dragen voor het presidentschap.⁴⁶

Reeds tijdens de depressie van 1920-1921 experimenteerde Hoover op basis van zijn *idées fixes*: een rationeel geplande economie, goedkoop krediet, openbare werken, hoge lonen, verkorting van de arbeidsduur, ‘verdeling van de beschikbare arbeidstijd’.⁴⁷ Hoover was een van de grote promotoren van wat men later een politiek van volledige tewerkstelling zou gaan noemen. Hoover heeft nooit begrepen dat uurlonen boven het

⁴³ Een goede samenvatting van de "Progressieve filosofie" in A. Eddy: *The New Competition*, 1912. Ook H. Hoover: *American Individualism*, New York 1922.

⁴⁴ Cf. G. Kolko: *Railroads and Regulation*, Princeton 1965. M.I. Urofsky: *Big Steel and the Wilson Administration: A Study in Business-Government Relations*, Columbus, Ohio, 1969.

⁴⁵ H. Hoover: "A Plea for cooperation", *The American Federationist* 1921. Zie R. Radosh: "The Corporate Ideology of American Labor Leaders from Gompers to Hillman", *Studies on the Left* 1966.

⁴⁶ H.G. Warren: *Herbert Hoover and the Great Depression*, New York 1959, pp. 24 sqq. A. Schlesinger Jr.: *The Crisis of the Old Order*, Boston 1957.

⁴⁷ Hoover: *Memoirs*, op.cit., vol. 2, p. 46. W.T. Foster & Waddill Catchings: "Mr Hoover's plan: What it is and what it is not - The New Attack on Poverty", *Review of Reviews*, 1929.

marktpeil alleen maar werkloosheid kunnen creëren. Hij heeft zelfs nooit begrepen dat hoge loontarieven niet impliceren dat ook het inkomenspeil van de loontrekkenden stijgt, of zelfs maar gehandhaafd blijft, zodat de door hem voorgestane politiek van hoge lonen zelfs niet deugt indien zijn theorie, dat de economische crisissen een gevolg zijn van een onvoldoende vraag door onvoldoende koopkracht, waar zou zijn.⁴⁸ Deze theorie werd in die tijd ook met nadruk door de vakbonden verdedigd.⁴⁹

Hoover was er ook van overtuigd dat hoge uurlonen de oorzaak zijn van economische groei en stijgende levensstandaard. 'Hoge lonen en lage prijzen' werd zijn economisch credo: indien de zakenwereld dit doel niet wilde realiseren, dan zou de staat ingrijpen. Hoover was blijkbaar van oordeel dat depressies bij wet kunnen worden verboden. Hij was niet de enige die er zo overdacht.⁵⁰

Terwijl in de crisis van 1930 de industriële productie in elkaar stortte en de werkloosheid bleef hangen rond de 25%, hield de president obstinaat vast aan zijn destructieve politieke van hoge lonen—vooral dan in de kapitaalgoederensectoren, waar de werkloosheid niet alleen het ergst was, maar waar de uurlonen ook het meest gestegen waren tijdens de voorafgaande *boom*.

Volgens de 'Oostenrijkse' theorie behoort men dan ook, voor de bestrijding van een depressie, de reële lonen in de kapitaalgoederensectoren te laten dalen tot hun marktpeil, en de reële lonen in de consumptiegoederensectoren te laten stijgen tot hun marktniveau. Hoover slaagde er echter in de nominale loontarieven in de kapitaalgoederensectoren gedurende meer dan twee jaar op hun peil van voor de depressie te houden!⁵¹ In reële ter-

⁴⁸ Hoover: Memoirs, vol. 2, p. 108.

⁴⁹ J.F. Frey verklaarde triomfantelijk dat de President de vakbondstheorie, zoals verkondigd door de AFL-top, had aanvaard. De aanleiding was het uitlekken van Hoovers plan voor het voeren van een politiek van openbare werken op hoge lonen (in het najaar van 1928, dus nog voor zijn inauguratie als president) Cf. Rothbard: Hoover: The Myth of Laissez Faire, op.cit. p. 116.

⁵⁰ Contrast Isabel Paterson: The God of the Machine, Caldwell, Id., 1968 (1943). p 96: "Poverty can be brought about by law; it cannot be forbidden by law. What is called moral legislation must inevitably increase the alleged evil".

⁵¹ Cf. E. P. Hayes: Activities of the President's Emergency Committee

men betekende dit een fikse stijging—een prachtig cadeau voor die arbeiders die zo gelukkig waren hun baan niet te verliezen. Zij waren echter de uitzonderingen: tewerkstelling in die sectoren daalde met zo'n 60%; in de consumptiegoederensectoren met slechts 13%.

De hoge-lonenpolitiek kwam uiteraard vooral de vakbondsleden ten goede: de loontarieven voor deze vrij kleine groep bleven gedurende de eerste drie jaar van de depressie vrijwel constant (maximum daling: 10%); voor de niet gesyndiceerde arbeiders daalden dé tarieven met tussen de 15 en 35%.⁵² Zo droegen de vakbonden hun steentje bij tot het creëren van de massale werkloosheid.

Vermits de realiteit zich niet laat afschaffen door een overheidsmaatregel, kon die toestand niet behouden blijven: in 1931 begonnen ook de nominale tarieven te dalen, tot bijna 75% van hun vorig peil. Deze daling ging echter zeer geleidelijk, en betekende nog altijd een stijging in reële termen met bijna 10% over de periode 1931-1933. En dan mag men niet vergeten dat het hier om zeer grote aggregaten gaat, waarbinnen de spreiding enorm was: in de kleinere bedrijven kon en wilde men zich niet door de loonpolitiek van de administratie laten inspireren. De vraag naar, en het aanbod van goedkopere arbeid vonden daar een gemakkelijkere uitweg dan in de grote, met de overheid en vakbonden samenwerkende ondernemingen.⁵³

Bovendien werd de gehele lonenstructuur uit 'sociale' overwegingen overhoop gehaald: de managers en de kaders kregen de zwaarste klappen, al was er op dat niveau echt geen reusachtige werkloosheid, en al kan men zich in tijden van economische depressie, waarin alles grondig moet herdacht worden en niets routine is, niet al te veel fantasietjes aan de top veroorloven. In elk geval droeg deze loonsvermindering niets bij tot het bestrijden van de werkloosheid onder de arbeiders en bedienden.

of Employment, privately printed 1936 (geciteerd in Rothbard: "Hoover and the Myth of Laissez Faire, op.cit., p. 129).

⁵² H.M. Levinson: "Unions, Wage Trends and Income Distribution, 1914-1947", Michigan Business Review 1951, pp. 34-47.

⁵³ Rothbard: Depression, op.cit., p. 292; National Industries Conference Board Salary and Wage Policy in the Depression, New York 1933; D. Yoder & G.R. Davies: Depression and Recovery, New York 1934.

Bleven de loontarieven hoog, het looninkomen kreeg een gevoelige deuk. Dat het reëel uurloon van de niet-ontslagen werknemers tot in 1933 bleef stijgen, was een schrale troost voor de miljoenen die hun werk verloren hadden. Bovendien begon spoedig ook het inkomen van de niet-ontslagen arbeiders te dalen, als gevolg van de aanzienlijke arbeidsduurverkorting: de 48 urenweek van 1929 evolueerde naar een 32-urenweek in 1932. Het is natuurlijk niet ongewoon dat in een depressie minder uren per week gearbeid wordt, maar deze drastische beperking van de arbeidsduur met ruim 33% over een periode van twee jaar kan enkel verklaard worden door te verwijzen naar Hoover's programma van hoge uurlonen en de verdeling van de 'beschikbare' arbeid. Op een conferentie over dit thema in augustus 1932 lanceerde Hoover de slogan "werkzekerheid door herverdeling van het arbeidsvolume", vooral in de kapitaalgoederensector (uiteraard!). De politiek zelf was echter reeds uitgewerkt tijdens een aantal conferenties in november 1929, en werd gesteund zowel door de vakbonden als door de patroonsverenigingen.⁵⁴

Het zal niemand met zelfs maar de meest elementaire kennis van economische samenhangen verwonderen dat "ondanks deze verplichte politiek" de situatie op de arbeidsmarkt van kwaad naar erger evolueerde. Maar van alle schaarse middelen is economische kennis blijkbaar het zeldzaamst: stemmen, ook academische, begonnen op te gaan om het werklozenprobleem op te lossen door het inrichten van een geldloze ruileconomie voor werklozen!⁵⁵ Liever dat dan een moment twijfelen aan de onfeilbaarheid van de inflationistische, interventionistische en vakbondsdogma's van het moment.

9. "Laissez faire le gouvernement"

De vraag blijft: waar haalde Hoover zijn reputatie als laissez-faire president, als 'conservatief' vandaan? Waarin verschilde hij

⁵⁴ Gerard Swope, President van General Electric, auteur van het Swope plan (daarover meer in de tekst), steunde een voorstel voor het invoeren van de 30-uren week (zie: U.S. House Committee on Labor The 30-Hour Week Bill, 73rd Congress, 1st Session 1933, pp. 90 sqq.)

⁵⁵ Rothbard: Depression, op.cit, p. 275. J. Dorfman: The Economic Mind in American Civilization, New York 1959, Vol,5, p. 624 sq.

van Roosevelt, die dan toch maar weinig meer deed dan uitvoeren wat Hoover begonnen was?

Hoover, eens de 'progressieve' held, ontgoochelde zijn medestanders op twee punten. Het meest gekende daarvan is de werklozensteun: geheel in de Amerikaanse traditie van vrijwillige en lokale armenzorg denkend, en inziend dat de model staande Britse politiek van algemene werklozensteun dat land geen goed had gedaan, weigerde Hoover federale fondsen ter beschikking van de werkloze massa's te stellen. Hij werd hierin gesteund door een aantal industriëlen die vreesden dat dergelijke steun het aanbod op de arbeidsmarkt zou doen afnemen en zo de positie van de vakbonden versterken: de vakbondsleden namen toch al geprivilegieerde posten in. Steun voor de landbouwers zat er echter wel in, en juli 1932 werd de Emergency Relief and Construction Act goedgekeurd die voor het eerst in de geschiedenis van de Verenigde Staten federale fondsen voor rechtstreekse hulp aan individuen beschikbaar maakte. Hoover zwichtte onder druk van de vereniging van sociale werkers, die in de loop van dat jaar—1932 was een verkiezingsjaar—haar voluntaristische filosofie had opgegeven, en van een groep van zakenlieden uit Chicago.

Het tweede punt betrof Hoovers reserves betreffende het openlijk gebruik van dwang. Hij was en bleef de voorstander van een 'derde weg' eerder dan van een dwangeconomie. Dit bracht hem in conflict met Gerard Swope⁵⁶, de grote man van General Electric, die in september 1931 een plan op tafel legde om de gehele economie te nationaliseren op basis van een gedwongen kartelvorming. Duitse, Italiaanse en Russische voorbeelden uit die tijd stonden garant voor de populariteit van het plan onder intellectuelen, politici en vakbondsleiders. De planning van productie en verbruik werd beschouwd als de panacee om uit de crisis te geraken. Iedereen had de mond vol over 'economische democratie': het Swope plan voorzag een grote rol voor de vakbonden. Het Swope plan was geen unicum, maar het kon rekenen op de actieve steun van vele invloedrijke zakenmensen, zoals Bernard Baruch⁵⁷, van patroonsverenigingen, pro-

⁵⁶ David Loth: Swope of GE, New York 1958.

⁵⁷ Bernard Baruch, één van de financiële reuzen van Wall Street, was ook

gressieve en linkse intellectuelen, zoals J.M Clark, Stuart Chase, Will Durant en Louis Brandeis, een rechter in het Hoog Gerechtshof.

Hoover hield echter voet bij stuk: hij wilde niets te maken hebben met deze door hem als fascistisch bestempelde voorstellen. Via H.L. Harriman, de voorzitter van de Nationale Kamer van Koophandel, lieten de leidende zakenkringen Hoover weten dat ze hem niet zouden steunen in de volgende verkiezingen. Roosevelt had al toegezegd het plan te zullen uitvoeren. Het Swope plan voor het inrichten van een dwangeconomie was trouwens een duidelijke anticipatie van de National Recovery Administration van Roosevelt—een ongrondwettelijke maatregel, door het Hoog Gerechtshof in 1935 voor enige tijd ongedaan gemaakt, die Roosevelt machtigde 'fair practice codes' op te leggen, minimumlonen te decreteren, een maximum arbeidsduur vast te leggen, collectieve arbeidsovereenkomsten af te dwingen en de ledenwerving van de vakbonden te stimuleren.

Men kan erover redetwisten of deze 'idiosyncrasieën' Hoover hem tot een conservatief maakten of niet; maar het is in elk geval ver gezocht hem als een klassiek laissez faire liberaal af te schilderen. De depressie van 1929-1933 was de eerste grote crisis van het interventionisme, en Hoover was een van de eerste grote interventionisten.⁵⁸

een der voornaamste architecten van de Council of National Defense, het centrale orgaan van de collectivistische oorlogseconomie in de Verenigde Staten tijdens de Eerste Wereldoorlog. Zie: G.B. Clarkson: *Industrial America in the World War*, Boston 1923; R.D. Cutt "Bernard Baruch: Symbol and Myth in Industrial Organization", *Business History Review*, 1969; B. Baruch: *American Industry in the War*, New York 1941 De collectivisering van de Amerikaanse economie tijdens de eerste wereld oorlog was niet zomaar een noodmaatregel, maar de eerste realisatie van de "progressieve economische ideeën": "To Standardize American Industry; to make of wartime necessity a matter of peacetime advantage" (M.L. Coit: *Mr. Baruch*, Boston 1957, p. 219). Zie ook W.E. Leuchtenburg: "The New Deal and the Analogy of War" in J. Braeman e.a. (eds.): *Change and Continuity in 20th Century America*. New York 1967.

⁵⁸ Cf. W. Lippmann: "The Permanent New Deal" (1935, herdrukt in Abrams and Levine (eds.): *The Shaping of 20th century America*, Boston 1965).

10. Replay in 1987?

Er is niet zo heel veel verbeelding voor nodig om rond de gebeurtenissen in oktober 1987 een zelfde mythe te weven als deze die in de nasleep van 'Zwarte donderdag' werd gepropageerd. Het is niet moeilijk Ronald Reagan uitte roepen tot de nieuwe kampioen van het vrije markt kapitalisme: de man heeft zichzelf in zijn politieke propaganda altijd zo voorgesteld. De beurscrash van '87 komt, zoals deze van '29, na een onwaarschijnlijk lange en spectaculaire hausse, in een periode waarin in nagenoeg alle westerse landen de regeringen er prat op gingen het spook van de inflatie te hebben verdreven. Zoals in de jaren '20, zo gold ook in de jaren '80 de kreet van een 'return to normalcy'—de terugkeer naar orthodoxe economische beginselen. Toen werd daar mee bedoeld: het ontmantelen van de oorlogseconomieën die tijdens de Eerste Wereldoorlog ontstaan waren en het herstel van de gouden standaard (in feite: een goudwisselstandaard). Nu: het terugdringen van de staatsinterventie, door fiscale ontlasting, deregulering en privatisering, en van de in de lange stagflatie van de jaren '70 in diepe crisis geraakte sociale welvaartsstaat. (Er zijn echter ook significante verschillen: de inflatie van de jaren 70 heeft slechts voor een deel zijn weg naar de markt gevonden via een expansie van het ondernemerskrediet; veruit het grootste deel heeft gediend om onmiddellijke consumptie te financieren—expansie van de consumptie langs monetaire weg heeft echter geen cyclus genererende effecten, wel op termijn ernstige aanbodeffecten. Bovendien werd de gehele recente periode gekenmerkt door een zeer acuut bewustzijn van de instabiliteit van de situatie, wat niet het geval was tijdens de *boom* van de jaren '20: de kans bestaat dat nu de meeste economische agenten de mogelijkheid van een crisis al min of meer in hun plannen hadden ingecalculeerd. Toen wezen alle ideologische indicatoren in de richting van een autoritair, technocratisch socialisme; ondertussen heeft de wereld de wellicht meest massaal-wreedaardige regimes uit de geschiedenis zien komen en gaan—Hitler, Stalin, Mao—en nu komen de meest enthousiaste geloofsbelijdenissen in de bevrijdende kracht van de markt precies uit die landen die aan enkele tientallen jaren ervaring met de collectivistische verstikking genoeg hadden om de verdiensten van markt en plan, kapitalisme en socialisme in het perspectief van de harde werke-

lijkheid, eerder dan van het ideologisch nirwana, te beoordelen: Hongarije, Polen, Tsjechoslowakije, China en zelfs de Sovjet-Unie. Indien de hervormingen aldaar inderdaad doorbreken, dan betekent de uitbreiding van de wereldmarkt meteen ook een 'New Frontier' die tot ver in de 21ste eeuw de groei van de wereldeconomie kan bepalen. Of dit echter mogelijk is zonder een radicale hervorming van het monetaire systeem is een ander paar mouwen.)

De regeringen hebben hier en daar een met militante retoriek omgeven 'neoliberaal' beleid gevoerd, en elders hetzelfde beleid van 'versoering', maar dan zonder die retoriek. Hoofdtone van dat beleid waren o.a. het scheppen van een ondernemingsvriendelijker klimaat, waarin investeren opnieuw aantrekkelijk zou worden, en het bevorderen van de export; verschuiving van de prioriteiten van het sociale naar het economische vlak, dus van consumptie naar productie; en grotere waakzaamheid met betrekking tot de inflatie en de fiscale druk.

Vriend en tegenstander van dit beleidstypen konden zich verenigen in het idee dat we daarbij te maken hadden met een "terugkeer van het kapitalisme"—waarbij we dan echter niet mogen vergeten dat de meest consequente critici van dat beleid precies de verdedigers van de vrijemarkteconomie en de liberale samenleving waren. Voor de overwegend linkse tegenstanders stond het echter vast dat het beleid de kapitalistische economie in ere herstelde en daarmee de weg voorbereidde voor een nieuwe crisis van het kapitalisme. Het zou werkelijk verbazend zijn als de ideologen van de linkerkant het jaar dat begon met het kapseizen van de "Herald of Free Enterprise" en eindigde met een beurspaniek van de eerste orde, niet zouden aangrijpen als een goede gelegenheid om het verloren terrein terug te winnen.

11. Retoriek en werkelijkheid

Men moet echter een goed onderscheid maken tussen de retoriek van het gevoerde beleid en het werkelijk gevoerde beleid. Het is ontegenzeggelijk waar dat het economisch beleid enige vooruitgang (in de markteconomische zin) heeft geboekt op het micro-economische vlak—door deregulering en privatisering, versoepeling van de prijsreglementering, arbeidsovereenkomsten, ontslag regelingen, e.d. Ook werd her en der in meer-

dere of mindere mate succes geboekt in de strijd tegen de inflatie, door het voeren van een 'monetaristisch' beleid, het versoepelen van de algemene indexering van de lonen aan de prijsontwikkeling, het aannemen van een hardere houding in de onderhandelingen met de vakbonden van het overheidspersoneel (inclusief het personeel van de genationaliseerde bedrijven en sectoren), en ook inzake de verdere uitbouw van de Sociale Zekerheid (vooral de werkloosheidsuitkeringen en de uitgaven voor de ziekenzorg) en het onderwijs. In het licht van de ontwikkelingen in de jaren '60 en '70 (de explosieve groei van de overheidssector, de Sociale Zekerheid en de voorzieningen voor onderwijs en cultuur), mag men wel van een ombuiging van het beleid spreken. Of die ombuiging sterk genoeg was om op langere termijn de inertie van de status quo te doorbreken is daarbij echter een open vraag. In elk geval zou het verkeerd zijn deze onder druk van de omstandigheden tot stand gekomen evolutie, alle retoriek ten spijt, als een grondige liberalisering te beschouwen, of als een echte terugkeer naar de orthodoxie van de vrije markt. Waar het beleid helemaal geen aandacht aan heeft geschonken is het feit dat er pas sprake kan zijn van een vrije markt wanneer de regels van de vrije markt—de rechtsbeginselen van eigendom en contract en de aansprakelijkheid op basis van de individuele persoonlijke verantwoordelijkheid—in ere hersteld en gewaarborgd worden.

Dat is nu net niet gebeurd: het beleid is, misschien, voorzichtiger, conservatiever, orthodoxer geworden (en dan nog slechts op zeer selectieve wijze), maar de fundamentele instituties van de markt—a fortiori van het recht (het privaatrecht dat de rechtsverhouding onder gelijkberechtigden tot uitdrukking zou moeten brengen)—werden niet versterkt. Dit houdt in dat, zelfs als het 'nieuw beleidsrealisme' meer ruimte heeft geschapen voor het privé-initiatief, de mogelijkheden voor een vlotte, spontane coördinatie van die initiatieven niet op overeenkomstige wijze werden uitgebreid.

Blijkbaar heeft men nog niet begrepen dat de problemen van de interventionistische welvaartsstaat veel meer te situeren zijn op het constitutionele vlak (de fundamentele spelregels) dan op het beleidsvlak (de spelstrategie die in het kader van gegeven spelregels tot een bevredigende doelbereiking leidt). Het 'nieuwe

realisme' in het Westen lijkt erg veel op de 'nieuwe illusie' in het Sovjetblok, het idee dat men met een nieuwe economische politiek een fundamenteel economisch herstel kan bereiken zonder aan de politieke constitutie van het regime te raken.

Het eigendomsrecht kan hoe dan ook niet zoveel betekenen wanneer de fiscale druk (in deze tijd van begrotingstekorten vooral een functie van de overheidsuitgaven) op de absurde hoogte blijft die nu al zolang zo velen zorgen baart. Hoewel de grondwetten in de Westerse wereld allemaal bepalen dat de overheid alleen mag onteigenen 'ten algemenen nutte' en mits betaling van een billijke schadevergoeding, wordt dit beginsel zo eng opgevat dat nagenoeg alle vormen van onteigening buiten schot blijven. Men denke hierbij vooral aan de fiscaliteit, de parafiscaliteit van de sociale premies, de accijnzen, en aan de geheel buiten het gezichtsveld van de begrotingsspecialisten blijvende onteigening van economische waarden, door reglementeringen die het gebruik, genot en beheer van eigendommen aan banden leggen of afhankelijk maken van vergunningen, politieke en administratieve controles en inspraakprocedures, enz.

Nochtans is de strikte toepassing van dat beginsel in alle gevallen van onteigening een noodzakelijke voorwaarde voor de re-institutionalisering van de vrije markt. Er is heden ten dage geen enkele reden voor een privilegiëring van het bezit van onroerend goed door middel van de restrictieve interpretatie van de grondwettelijke onteigeningsclausule, terwijl die clausule toch niets van haar belang voor het scheppen van rechtszekerheid verloren heeft.⁵⁹

Ook met de contractvrijheid is en blijft het pover gesteld. Deregulering en privatisering zijn trouwens vaak meer bedoeld als financieringsmethoden of als pogingen om de overheidsfinancien te saneren dan als versteviging van de marktbasis en het juridisch regime van het contract als primaire coördinatiemodus. Dit is het duidelijkst in het geval van de partiële en selectieve deregulering en privatisering, waarin helemaal geen sprake is van liberalisering (van persoonlijke vrijheid en verantwoordelijkheid bevorderende maatregelen).

⁵⁹ [Toegevoegd 2009] R.A. Epstein: *Takings: Private Property and the Power of Eminent Domain*, Harvard University Press, 1985.

Niet zelden resulteren zij immers in meer rechtsongelijkheid (de ene partij in een transactie ziet zijn bewegingsvrijheid toenemen zonder dat dit gepaard gaat met een grotere verantwoordelijkheid tegenover de andere partijen) of in private monopolies of beschermde oligopolistische kartels. Deze distributieve aspecten kunnen natuurlijk niet verborgen blijven, noch voor de politici, noch voor de pressiegroepen: het is dan niet onwaarschijnlijk dat het patroon van deregulering en privatisering veel meer onder druk van ‘rent-seeking’ tot stand komt dan onder druk van een algemeen verlangen naar rechtszekerheid en rechtsgelijkheid in een vrije samenleving.

Er is overigens geen sprake van een algemene tendens van deregulering en privatisering. De wetgeving scheidt nog altijd nieuwe wettelijke grondslagen voor een uitbreiding van het overheidsoptreden. Er is in deze tijd van ‘fiat law’ geen reden om aan te nemen dat de mate van willekeur en opportunisme in de krachten die het beleid gestalte geven merkbaar zal gaan dalen. Dat kan alleen door een verandering op het constitutionele vlak. Het ziet er echter evenmin naar uit dat grondwettelijke initiatieven om bepaalde waarborgen in te bouwen veel kans maken om zelfs maar op de agenda te komen. Het mislukken van die initiatieven in de Verenigde Staten, in het bijzonder met betrekking tot het belastingstelsel en de monetaire constitutie, illustreren deze stelling. Het is ook veelbetekenend dat de Belgische overheid overweegt zogeheten sociale en economische grondrechten in de grondwet in te schrijven: dergelijke ‘grondrechten’ zijn in feite een verkapte vrijbrief voor de overheid om het gehele sociale en economische leven te controleren.⁶⁰

Dat deze voorstellen opduiken uitgerekend in wat algemeen als een ‘neoliberale’ periode wordt bestempeld, wijst erop dat in de ogen van het politieke establishment de grondwet voortdurend moet aangepast worden aan de politieke praktijk, eerder

⁶⁰ [Toegevoegd 2009] Treffender zou een verwijzing geweest zijn naar de onder Jimmy Carter ingevoerde Community Re-investment Act die kansarmen uit minderheidsgroepen toegang tot goedkoop woningkrediet wilde geven. Onder het presidentschap van Bill Clinton (1993-2001) werd de toepassing van die wet uitgebreid, waarna hij de katalysator werd van de zeebel van “subprime mortgages” waarvan het barsten, in 2008, het financiële systeem in nagenoeg de gehele wereld deed crashen.

dan dat hij die praktijk zou normeren: de grondwetsherzieningen zijn weinig meer dan een ex post legitimatie van het overheidsoptreden. De geest van het constitutionalisme, als een normatieve idee, waaraan de Westerse wereld zijn opgang te danken heeft gehad, is op sterven na dood. En het constitutiona-
lisme is de politieke component van de vrijmarktgedachte.

De voorbije periode heeft dus helemaal geen oplossing gezien van de typische contradicties inherent aan de gemen(g)de economie van de interventionistische staat. De retorische herwaardering van het klassiek liberale ideeëngoed inzake economische problemen vindt te weinig steun in een gelijkwaardige herwaardering van de klassiek liberale ideeën inzake de politieke constitutie van de samenleving. Met uitzondering van de handvol 'libertaire' geesten zijn de meeste (partij-)politieke liberalen verkocht aan het pragmatisme—het credo van de zachte heelmeeesters, het korte termijn denken dat in het voor zich uit schuiven van alle problemen het summum van wijsheid en redelijkheid ziet, in de politieke haalbaarheid het ultieme criterium van de politieke waarheid.

12. De mythe van de Reagan Revolutie

Het bovenstaande hoeft niet gekwalificeerd te worden wanneer we de blik op het Amerika van Ronald Reagan richten. Diens retoriek in de zin van "government is not the solution, it is the problem" is ongetwijfeld een belangrijk politiek gegeven geweest, vooral dan wanneer men bedenkt dat ze amper vijftien jaar na het megalomane Great Society-project van Lyndon Johnson voor twee opeenvolgende verkiezingsoverwinningen van formaat heeft gezorgd. Maar Reagan is er niet in geslaagd, en heeft ook nooit geprobeerd, het enorme begrotingstekort van de Verenigde Staten aan te pakken.

Defensie en Sociale Zekerheid werden van in den beginne buiten het programma gehouden, en van de aangekondigde opheffing van het Department of Energy en het Department of Education is nooit iets terechtgekomen: beide departementen zijn nu groter dan ooit tevoren. In de laatste fase van Reagans tweede termijn slaat het begrotingstekort alle records: de kaap van de 150 miljard dollar is bereikt. Ondertussen is er een sterke uitbreiding geweest van de techniek van de off-budget onderne-

mingen, waardoor de relevantie van het begrotingsevenwicht als politieke doelstelling geweldig is aangevreten.⁶¹

De verlaging van de belastingdruk kreeg wel aandacht, zoals de hervorming van het belastingstelsel, maar naast de verlaging van sommige tarieven moet men ook melding maken van wat "the biggest single tax increase in the history of the US" wordt genoemd, de verhoging van de verplichte sociale bijdragen (payroll taxes) om de financiële moeilijkheden van het Sociale Zekerheidsstelsel te verlichten: van het afschaffen van allerlei aftrekposten; en van het dichtmetselen van 'loopholes'. De Verenigde Staten zijn daarbij één van die landen waar de de meest antikapitalistische van alle belastingen—op de vermogensaanwas (capital gains tax)—in voege is gebleven. In 1986 werd die belasting zelfs verhoogd.

Pensioenregelingen in de overheidssector (inclusief de militaire) staan in geen redelijke verhouding tot deze in de privésector—er werd totnogtoe niet aan geraakt. Maar zeer weinig van de in 1981 aangekondigde 300 uitgavenposten werden echt weggesnoeid of gereduceerd—wie herinnert zich nog wonderboy David Stockman?—en dan nog vaak alleen maar overgeheveld van de ene begroting naar de andere. De lokale overheden, de deelstaten en de steden, moesten het gros van de besparingen op nationaal vlak compenseren vaak met off-budget financiering.

Gedurende de eerste ambtstermijn van Reagan daalden de federale uitgaven (gecorrigeerd voor inflatie) voor lokale en regionale ontwikkeling (-40%), voor scholing, training, tewerkstelling en sociale dienstverlening (-30%), voor steun aan bedrijven en sectoren (-50%), voor energievoorziening (-40%)⁶²; ze stegen op spectaculaire wijze voor defensie (+40%), landbouw (+70%), sociale zekerheid en ziektekosten (+30%), interestbetalingen (+90%).

De gemiddelde jaarlijkse stijging voor het geheel der uitgaven

⁶¹ J.T. Bennett & Th.J. DiLorenzo ("Off-Budget Spending and the Economics of Local Government: Is the Median Voter Model Applicable?" in *Economia delle Scelte Pubbliche*, 1984, 2, p. 92) schrijven: "If instituted, a constitutional amendment requiring a balanced federal budget is certain to produce imaginative financing schemes at the federal level."

⁶² Tegelijkertijd werd echter het fonds voor de strategische petroleumreserves off-budget geplaatst.

bedroeg daarbij 3,4 percent (tegen 3,9 percent onder Jimmy Carter). De tweede ambtstermijn volgt hetzelfde spoor. In vergelijking met Carters laatste jaar (1980) zijn de nominale uitgaven verdubbeld: de begroting voor 1988 voorziet meer dan duizend miljard dollar, waarvan bijna een derde voor defensie, ongeveer de helft voor sociale zekerheid, bijstand, pensioenen, steun voor de landbouw en andere sociale uitgaven. Het overheidsaandeel in het BNP is onder Reagan gevoelig sneller gaan stijgen dan onder zijn voorganger.

Ondanks de Free Trade retoriek van Reagan blijft het protectionisme een moeilijk te onderdrukken component van de Amerikaanse politiek. Het is voor iedereen duidelijk dat het handelsbeleid van de Verenigde Staten zich vrij gemakkelijk schikt naar de wensen van binnenlandse belangengroepen (staal, auto's, leder, televisie- en videotoestellen, landbouw). Deze ontwikkeling draagt ten zeerste bij tot het scheppen van een klimaat van onzekerheid—de immer dreigende 'handelsoorlogen' met Japan en de Europese Gemeenschap—waarin de politisering van de internationale handel goed gedijt. Deze tendens wordt uiteraard versterkt door de vermenging van handelspolitiek en geopolitieke en militaire doelstellingen in het kader van de Oost-West tegenstellingen. Door selectief gebruik van de cijfers wordt de wereld een "reusachtig handelstekort van de Verenigde Staten" voor ogen gehouden, dat enerzijds de invoerbereidheid van de US, en het protectionisme in de rest van de wereld, moet bewijzen, en anderzijds de Amerikaanse publieke opinie moet mobiliseren voor steun aan diverse protectionistische maatregelen.⁶³ De notie van het handelstekort heeft echter geen analytische of empirische betekenis: het is een wapen uit het arsenaal van de demagoog, niet van de economist.⁶⁴

⁶³ Hoe groot dat tekort is hangt volledig af van de geselecteerde cijfers. Wanneer men de productie van in Japan gevestigde Amerikaanse ondernemingen (43,9 miljard dollar in 1984) afweegt tegen de productie van Japanse ondernemingen in de Verenigde Staten (12,8 miljard dollar in hetzelfde jaar), en deze cijfers in de handelsvergelijking betreft dan is er van een handelstekort voor het jaar 1984 in de relatie van de US met Japan zelfs helemaal geen sprake. (Cijfers van de Japanse vestiging van McKinley & Co.)

⁶⁴ "Nothing...can be more absurd than this whole doctrine of the balan-

Kandidaat Ronald Reagan leek een goed oog te hebben voor de onheilspellende aspecten van de internationale monetaire situatie, met haar losgeslagen non-systeem van 'fiat money' (na het ter ziele gaan, in 1971, van het Bretton Woods akkoord) en de rijzende schuldenlast. Hoe is die bezorgdheid naar de praktijk toe vertaald? Het idee van een dollar-goud verbinding lijkt wel helemaal van de agenda afgevoerd: wie herinnert zich nog die andere, uitbundige wonderboy Arthur Laffer? De dollar zelf is nog altijd het werelddetaalmiddel, maar met de bokkesprongen die hij onder het monetair bewind van de "alom gerespecteerde Paul Volcker" (voorzitter van de Federal Reserve) heeft gemaakt is zijn prestige fel gedaald. Volckers "tight money policy", tijdens de eerste ambtsperiode van Reagan, heeft wel het inflatieritme gebroken, maar de waarde van de dollar tegenover de andere munten (vooral de Duitse mark en de Japanse yen) de hoogte ingejaagd.

Daarna volgde een spectaculair koersverval, met steeds grotere onrust op de wisselmarkten en in het internationaal financieel verkeer in het algemeen, en de beurspaniek van oktober 1987 als klap op de vuurpijl (slechts enkele maanden na het aftreden van Volcker, maar nog voor zijn opvolger Alan Greenspan enige impact op het beleid van de Federal Reserve had kunnen heb-

ce of trade" (Adam Smith: *The Wealth of Nations*, p. 456 in de Modern Library edition, New York 1937). Paul Heyne stelt categorisch: "Any claim of deficit or surplus in a nation's trade balance... necessarily rests upon a decision to exclude some items when calculating the balance... The items excluded will be those which enable the persons alleging a trade deficit (or surplus) to call attention to the problems that concern them." (Heyne: "Do Trade Deficits Matter?", *Cato Journal* 3, 3, 1983/84, p. 710). [Toegevoegd 2009:] Niet de handelsbalans op zich is relevant, wel de wijze waarop tekorten of overschotten tot stand komen. Met de fiat dollar als wereldreservemunt konden de Verenigde Staten (onder Reagan, G.H. Bush, Clinton, en G.W. Bush) hun invoer met dollars financieren, erop rekenend dat die dollars hetzij in de reserves van buitenlandse centrale banken zouden verdwijnen hetzij dienen om leningen toe te staan aan de Amerikaanse overheid of het Amerikaans bedrijfsleven. De crisis van 2008 heeft ernstige twijfels doen rijzen over de houdbaarheid van dat fiat-dollarsysteem. De Verenigde Staten (nog altijd de enige militaire supermacht) zullen zich grondig moeten bezinnen over hun economische en financiële relaties met de rest van de wereld.

ben).

Van enige sanering van het van 'akkoord' naar 'akkoord' zwalpende internationale monetaire systeem is er geen sprake geweest; ook niet van enige overtuigend overkomende pogingen van de Amerikaanse regering om ter zake initiatieven te nemen. Dat kon men ook moeilijk verwachten. Zolang de dollar de spil (zij het dan reeds lang niet meer de vaste spil) van het internationaal geldverkeer blijft, hebben de Amerikanen er althans op korte termijn alle belang bij de dollar, als instrument voor het voeren van hun nationaal beleid, aan elke internationale discipline te onttrekken.

Onder Reagan (en Volcker) zijn de Verenigde Staten uitgegroeid tot de onbetwistbare reus onder de debiteurlanden: de buitenlandse schuld, ca. 250 miljard dollar, is weliswaar nog vrij laag in vergelijking met het BNP, maar ze neemt in duizelingwekkend tempo toe. De renteaflossing is de snelst-groeiende component in de begroting. Daar komt dan nog bij dat het Amerikaanse banksysteem voortdurend blootgesteld is aan afpersing door de regeringen van de landen (m.n. in Centraal- en Zuid-Amerika) die zwaar in de schuld staan bij de Verenigde Staten. Deze brengen door hun dreiging met stopzetting van de schuldaflossing en rentebetalingen niet alleen de grote banken zelf in het gedrang, maar kunnen daardoor ook druk uitoefenen op de Amerikaanse regering om de wankelende schuldenpiramide te schragen op kosten van de Amerikaanse belastingbetaler en de houders van dollars. Hier ziet men duidelijk de moral hazard geschapen door het voornemen van de Amerikaanse autoriteiten het Amerikaans banksysteem te vrijwaren voor faillissement. Nog in de internationale sfeer heeft men een merkwaardige opbloei van "creative finance" kunnen waarnemen: een waaier van nieuwe betaalmiddelen die vanuit de internationale monetaire bureaucratie de geld- en kapitaalmarkten binnendringen, en daar een vlottende massa liquiditeiten opwekken die eigenlijk door niets of niemand kan gecontroleerd worden maar wel uiterst destabiliserend inwerkt op het toch al niet door rechtszekerheid gekenmerkte verkeer.⁶⁵

⁶⁵ H.T.C. Godschalk: "Schulden+Rente=Crash?", KNO-Info 9 en 10, 1987. Tegelijkertijd neemt het verschijnsel van de directe ruil in allerlei

Hoe hartverwarmend de retorische inzet van Ronald Reagan voor de verdedigers van het vrijemarktkapitalisme ook moge geweest zijn, zijn politiek geeft hun weinig reden tot juichen. Maar dat is geen nieuws: het beleid van Reagan werd van in den beginne gekenmerkt door interne tegenstrijdigheden. Het is een ding "to get the government off our backs"; het is een ander ding "to make America strong", vooral wanneer men bij dit laatste alleen maar denkt aan meer uitgaven voor 'defensie' en de rol van de Amerikaanse strijdkrachten en diplomatie als mondiale politieagent.

Er waren echter ook tegenstrijdigheden op theoretisch-economisch vlak. Supply-side economics en monetarisme zijn moeilijk te verzoenen economische uitgangspunten, en beide staan haaks op het conservatieve Keynesianisme dat de meeste gevestigde economen van Reagan's Republikeinse Partij aanhingen. De supply-siders moesten zorgen voor een reële groei van het BNP, door vermindering van de marginale belastingtarieven, vermindering van de overheidsuitgaven, en deregulering. De monetaristen moesten de nominale groei van het BNP afremmen (strijd tegen de inflatie) door een restrictief monetair beleid (hoge rentevoeten). De Keynesianen doorkruisten beide stromingen met hun verzet tegen de belastinghervormingen en tegen het terugtrekken van de overheid als gangmaker van de economie.

De supply-siders werden het eerst buiten spel gezet en dit ondanks het feit dat de belastingverlaging die in 1983 voelbaar werd op alle fronten (behalve de Sociale Zekerheid) de economische herleving (te omschrijven als een 'investment boom') in dat jaar mogelijk maakte, en het programma van deregulering de vitaliteit en flexibiliteit van de Amerikaanse economie zeker geen kwaad deed. Geleidelijk kregen monetaristen en Keynesianen de bovenhand. Mede onder impuls van laatstgenoemden werd het idee van een 'Re-industrialisation of America'—een corporatistische planeconomie naar het model van de New Deal—opnieuw voor discussie voorgedragen (o.a. door de economen W. Leontieff, Lester Thurow, de financier Felix Roha-

vormen hand over hand toe: het geldverkeer komt meer en meer in een autonoom circuit terecht, tos van het goederen- en dienstenverkeer.

tyn, en Lee Iacocca, de populaire topmanager van de Chrysler Co., die zijn bedrijf via aanzienlijke staatshulp van de ondergang had weten te redden). Het Japanse Ministerie voor Internationale Handel en Industrie (MITI) was daarbij het lichtende eigentijdse voorbeeld.⁶⁶ In 1984 kwam de Industrial Competitiveness Act tot stand met het oog op het coördineren en financieren van een nationaal industrieel beleid.

De monetaristen, met hun onwrikbaar geloof in de macht van het monetaire beleid, hielden vast aan de fictie dat het FRS die macht uitsluitend in het algemeen belang zou kunnen gebruiken. Maar het Federal Reserve System is een reële politieke instelling, bemand door mensen van vlees en bloed, die aan velerlei vormen van politieke druk blootstaan, en zichzelf meestal geen grotere dienst kunnen bewijzen dan door toe te geven aan die druk, al of niet na vertoon van veel tegenzin.⁶⁷

Het is niet verwonderlijk dat in zo'n voluntaristische setting men er maar niet in slaagt een model te ontwerpen dat toelaat het werkelijke gedrag van de Fed te verklaren of te voorspellen op basis van 'objectieve economische gegevens'—wie de 'Fed watchers' hoort praten krijgt gemakkelijk de indruk dat 'erratic monetary policy' één ondeelbaar Engels woord is.

⁶⁶ Daarbij vergeet men echter dat de bijdrage van deze Japanse bureaucratische "planner" tot de succesverhalen van de Japanse economie—auto's, nieuwe technologieën—gering tot onbestaand was, en dat MITI in Japan zelf niet zo veel voorstelt: in 1980 beschikte MITI over een budget van 650 miljard yen, voor een industriële en commerciële reus zeker een peulenschil in vergelijking met de 3,800 miljard yen voor het Ministerie dat Japans meest inefficiënte sector controleert en dirigeert: de landbouw. MITI doet vooral dienst als vangnet voor sectoren in moeilijkheden en als coördinator voor de niet geringe overheidssector en voor de machtige belangengroepen die het vooral van overheidsbestellingen moeten hebben (scheepsbouw, kolenmijnen, waterkracht). *Office of the Secretary of Defense, Japan's Military and Politics*. Cambridge 1984. K. Grier: "Presidential Politics and Federal Reserve Independence", *Southern Economic Journal* 53, 1987.

13. Een nieuwe Grote Depressie?⁶⁸

Bovenstaande opmerkingen, hoe anekdotisch ook, kunnen volstaan als illustratie van het feit dat de jaren '80 helemaal geen terugkeer naar het vrijemarktkapitalisme hebben ingeluid, en van het feit dat met name de overheidssector de meest zwakke en onvoorspelbare schakel in het economisch en financieel verkeer blijft. Maar precies dit punt moet zorgen baren, wanneer men de vraag stelt of de crash van '87 zal uitmonden in een nieuwe Grote Depressie. Alles hangt af van de manier waarop de politieke en vooral de monetaire autoriteiten op de recente gebeurtenissen zullen reageren—en de vrees bestaat dat die reactie vooral zal gedetermineerd worden door de relatieve druk die verschillende belangengroepen op het besluitvormingsproces zullen uitoefenen. Van de kant van de economen moet niet veel 'secure guidance' verwacht worden: de meningen zijn verdeeld, zowel over de oorzaken als over de te nemen maatregelen. Dat geldt zelfs voor de Reagan-aanhangers onder het economenvolkje. De vermenigvuldiging van nationale en internationale beleidsinstrumenten kan de schijn wekken dat men nu beter gewapend is om crisissen tegen te gaan. De ervaring, gesteund

⁶⁸ [Toegevoegd 2009] Deze tekst werd geschreven in 1987-1988, dus toen de beurscrash nog vers in het geheugen lag. Ondertussen weten we dat de crisis van 1987 niet onmiddellijk gevolgd werd door een diepe depressie van de orde van grootte van de Grote Depressie uit de jaren '30. De opmerkingen in dit hoofdstuk blijven weliswaar geldig maar houden geen rekening met de "succesvolle" relance onder FRS-voorzitter Alan "the Maestro" Greenspan, wiens roekeloze politiek van opeenvolgende monetaire expansies een depressie wist te voorkomen. De prijs die daarvoor in eerste instantie betaald werd was een uiterst volatiele markt—in feite een reeks in snel tempo op elkaar volgende *bubbles* ("zeepbellen"), o.a. in de "nieuwe technologieën" (de telecommunicatie en het Internet) en de Amerikaanse woningkredieten—en, zoals nu blijkt, een onhoudbare opeenstapeling van schulden en waninvesteringen. Relevant is uiteraard dat Greenspan aantrad op het moment waarop het vroegere Sovjetblok, China en Indië zich actief als economische spelers op het wereldtoneel begonnen te manifesteren. Die uitbreiding van de wereldmarkt zorgde ervoor dat de gevolgen van de monetaire expansie in de Verenigde Staten grotendeels geabsorbeerd werden door de rest van de wereld. De dollar was immers de wereldreservemunt en als zodanig het gretig gezochte paspoort tot toetreding tot de wereldmarkten.

door de inzichten van de Public Choice school (met Nobelprijswinnaar James Buchanan als meest bekende vertegenwoordiger), leert echter dat het veel waarschijnlijker is dat die instrumenten op een ad hoc manier zullen worden gebruikt om op de meest tegenstrijdige wijze de meest tegenstrijdige belangen te dienen. Nergens is dit duidelijker dan in de monetaire sector. Na de afbraak van de gouden standaard werd een internationaal 'fiat money'-systeem opgebouwd dat zeer snel, en zeer voorspelbaar, zijn rol als handhaver van de monetaire orde verloor. Het werd opgebouwd tot een instrument voor het bereiken van willekeurige beleidsdoeleinden (werkgelegenheid, industriële vernieuwing, herverkiezing, herverdeling, en noem maar op)—niet omdat er een overtuigende theorie was die leerde dat het mogelijk is alle fluctuaties in de reële economie op te vangen en te absorberen in de boeken van de financiële instellingen, maar omdat het monetaire beleid, bevrijd van de door de gouden standaard opgelegde discipline, van in den beginne ook buiten het bereik van elke effectieve democratische controle gevoerd werd.⁶⁹

Hoe men het ook draait of keert, men komt steeds terecht bij het fenomeen dat in een pluralistische samenleving (zowel in de nationale als in de internationale sfeer), waarin via de politieke methode (d.w.z. door de inzet van in wetgeving en bestuursmaatregelen vertaalde politieke macht en invloed) grootschalig herverdelende ingrepen in de vrijheid en welvaart van miljoenen anderen mogelijk zijn, een coherent beleid uiterst onwaarschijnlijk is. Wie het politieke credo huldigt dat niemand de toegang tot de macht ontzegd mag worden, heeft weinig reden tot klagen wanneer inderdaad de meest diverse groepen erin slagen die

⁶⁹ Voor een algemeen overzicht van de ontwikkelingen, zie F. Hirsch & P. Oppenheimer: "The Trial of Managed Money: Currency, Credit, and Prices 1920-1970", in C.M. Cipolla (ed.): *The Fontana Economic History of Europe: The Twentieth Century—2*. Glasgow 1978. Het is de grote verdienste geweest van het monetarisme (vooral dan van Milton Friedman) dat, na het lange interludium van het Keynesianisme, het belang van de monetaire politiek opnieuw onder de ogen van het publiek werd gebracht. (De snelle afgang van de supply-siders in Washington wordt algemeen toegeschreven aan hun lichtzinnige houding ten aanzien de monetaire factoren).

macht aan te wenden voor hun meest prioritaire belangenbehartiging. Men mag daarbij niet vergeten dat het politieke systeem geen reële verantwoordelijkheid en aansprakelijkheid kent voor diegenen die door hun beleidsbeslissingen vele tientallen miljoenen in grote moeilijkheden brengen—gekwetste ijdelheid bij niet-herverkiezing is geen substituut voor volledige schadevergoeding aan de slachtoffers.

Bij alle retoriek over het falen van de markt (het 'externe effecten'-argument) past het te bedenken dat het politieke systeem helemaal geen processen kent voor het internaliseren van de externe effecten van politieke beslissingen—het is integendeel geheel gericht op het opwekken van externe effecten (die dan bij voorkeur met de mantel van de nationale of internationale solidariteit worden toegedekt). Het politiek systeem kent bijgevolg ook geen mechanismen voor spontane, marginale, continue zelfcorrectie. Het is niet voor niets dat een prominent politicus (Leo Tindemans) het regeringswerk heeft omschreven als 'permanent crisismanagement'. Van enige zekerheid is er in die omstandigheden geen sprake, a fortiori niet van enige rechtszekerheid: het recht zelf is daarvoor al te zeer een politieke variabele geworden ('an instrument of social policy').⁷⁰ Tegelijkertijd is meer en meer macht geconcentreerd in een aantal besluitvormingscentra die hoe dan ook geen ander been hebben om op te staan dan de belangen en eisen die hun worden voorgelegd, en al heel blij mogen zijn als van tijd tot tijd een of andere modieuze theorie wat academische respectabiliteit komt verlenen aan wat toch niet meer is dan een politiek van de natte vinger.

Hier past het uiteraard het oudste en meest duurzame argument voor het reële herstel van een echte vrije markt in herinnering te brengen: Laat ieder mens, ieder gezin, iedere onderneming en vereniging, zijn of haar politiek (ook economische en monetaire politiek) voeren, binnen de vaste kaders van de algemene rechtsbeginselen (die er dan voor zorgen dat zo weinig mogelijk mensen de verantwoordelijkheid en aansprakelijkheid voor hun daden kunnen ontlopen). Daarmee zijn niet alle problemen uit de wereld gebannen, maar men heeft tenmin-

⁷⁰ F.A. Hayek: *Law, Legislation and Liberty*. Volume I: Rules and Order. London 1974.

ste de zekerheid dat ieder voor zich zo snel mogelijk kan leren uit de fouten van hemzelf en anderen.⁷¹

Dit argument veronderstelt een fundamentele hervorming op het constitutionele vlak—en het is niet waarschijnlijk dat die ‘politiek haalbaar’ is, tenzij in een werkelijk vernietigende economische of politieke crisis (en het is al evenmin waarschijnlijk dat uit de daarmee gepaard gaande chaos de rede als overwinnaar zal te voorschijn treden). Voorlopig gaat de tendens in ieder geval nog de andere kant uit.

Waar men echter niet aan moet twijfelen is dit: zolang de economische wereldorde door allerlei discretionaire ingrepen van nationale en internationale autoriteiten gemanipuleerd wordt zal de instabiliteit blijven toenemen. En: hoe groter de machtsblokken, hoe groter de instabiliteit; hoe groter de schaal waarop ‘beleidsvergissingen’ kunnen worden begaan, hoe desastreuzer de gevolgen daarvan.

⁷¹ F. van Dun: "Marktfaling, Marktproces en Institutionele Context". Tijdschrift voor Sociale Wetenschappen 23, 1978.

Voor wie meer wil lezen

On Classical Liberalism and Libertarianism, Norman Barry
(Overzicht van de belangrijkste ideeën over vrijheid)

Reality and Rhetoric, Peter Bauer (Essays over diverse onderwerpen, o.a. ontwikkelingshulp)

Aan ons de keus, M. Friedman (Nobelprijs economie 1976)
(Ned. vertaling—op veel gebieden wordt gekeken hoe daar met meer vrijheid de effectiviteit verhoogd kan worden)

Wealth and Poverty, G. Gilder (Het geruchtmakende boek over de relatie tussen 'Welfare State' en armoede)

Law, legislation and Liberty, F.A. Hayek (Nobelprijs economie 1974) (Een uitgebreide studie met als centraal begrip de rechtstaat)

De weg naar slavernij, F.A. Hayek (Ned. vertaling—een studie over de ideeën die ten grondslag liggen aan het totalitaire denken)

Economics in one Lesson, Henry Hazlitt

Critics of Keynesian Economics, Henry Hazlitt

Monetarism and Macro-economics, P. Minford ed.

Human Action, Ludwig von Mises (Het 'Magnum Opus' van de belangrijkste adept van de Oostenrijkse School)

Losing Ground, Charles Murray (Statistische analyse hoe de arme mensen steeds minder mogelijkheden krijgen in de verzorgingsstaat)

Gold Standard; An Austrian Perspective (De zienswijze van de Oostenrijkse School op de gouden standaard)

For a New Liberty, Murray Rothbard (Prima introductie over vrijheid en samenleving)

Money and Freedom, Hans Sennholz (Verband tussen geld en vrijheid, door een leerling van de Oostenrijkse School)

A Conflict of Visions, Thomas Sowell (De ideologische achtergronden van politieke controversies)

All It Takes Is Guts, Walter Williams (Een verzameling eerder verschenen artikelen over uiteenlopende onderwerpen)

KNO-info—maandblad van de Kritische Nederlandse Ondernemers

Newsletter—kwartaalblad van het Von Mises Instituut

Uit de oorspronkelijke brochure

Bovenstaande boeken (en abonnementen op genoemde tijdschriften) zijn verkrijgbaar via

- (Nederland): KNO, Postbus 125, 7000 AC Doetinchem, 08340-30684

- (België): Von Mises Instituut, Thielemanslaan 114, 1150 Brussel, 02-7705960

Uit de oorspronkelijke brochure

Markteconomische Studies

De serie Markteconomische Studies verschijnt op initiatief van de vereniging Kit(ltK;he Nederlandse Ondernemers KNO te Doetinchem (NL) en het Ludwig von Mises Instituut vzw te Brussel (B). Er is een gezamenlijke redactie gevormd, waarin zitting hebben;

prof. dr. B. Bouckaert
drs. P.M.F.M. Cals
dr. L. van Klinken
P. Matthijs
drs. G. Meijer
dr. F. Naert
ing. G.J. van Norel

Markteconomische Studies worden uitgegeven naast de eigen publicaties der beide organisaties en willen bijdragen tot een diepere bezinning op vragen rond economische, sociale en politieke vraagstukken.

Ondanks het bestaan van een redactiecommissie berust de verantwoordelijkheid bij de auteur(s).

Om nodeloze verbrokkeling in de vorm van de uitgave van verschillende, maar naai Inhoud gelijke publicaties te voorkomen, behouden de initiatiefnemende organisaties zich het recht voor om uitgaven van andere organisaties, in overleg met hen, in deze reeks op te nemen.

In voorbereiding zijn brochures over
De rol van de ondernemer
Ontwikkelingshulp
De zin van concurrentie
Gedenationaliseerd geld

Markteconomische Studies zullen vier maal per jaar verschijnen. Het is mogelijk in te tekenen op deze reeks door uw naam en adres op te geven aan ris «navors (in Nederland: KNO, Postbus 125, 7000 AC Doetinchem; in België VMI, Thielemanslaan 114, 1150 Brussel. U worden dan alleen de kosten van de brochure in rekening gebracht, maar geen verzendkosten.

Verkoopprijs van deze brochure: f 7,50 / BF 140 (excl. porti).

Uit de oorspronkelijke brochure

Dr. F. van Dun
Crash en depressie
Markteconomische studies 1

... "De crash van '87 moet een aanleiding zijn zich te bezinnen over de fundamentele oorzaken van de economische instabiliteit ... de altijd weer onweerstaanbaar blijkende verleiding van het protectionisme, het geo-politieke pokerspel waarin dictators, terroristen en trafiekanten van het meest verdachte allooi in naam van allerlei 'hogere' belangen de hand boven het hoofd wordt gehouden ..."

... "De beurs is een markt die geen andere regulering behoeft dan deze die volgt uit de toepassing van de algemene rechtsbeginselen inzake eigendom en contract ..."

... "de depressie van 1929-1933 was de eerste grote crisis van het interventionisme ..."

... "Het eigendomsrecht kan hoe dan ook niet zoveel betekenen wanneer de fiscale druk (in deze tijd van begrotingstekorten vooral een functie van de overheidsuitgaven) op de absurde hoogte blijft die nu al zolang zovelen zoveel zorgen baart ..."

... "Laat ieder mens, ieder gezin, iedere onderneming en vereniging, zijn of haar persoonlijke politiek (ook economische en monetaire politiek) voeren, binnen de vaste kaders van de algemene rechtsbeginselen (die er dan voor zorgen dat zo weinig mogelijk mensen de verantwoordelijkheid en aansprakelijkheid voor hun daden kunnen ontlopen). Daarmee zijn niet alle problemen uit de wereld gebannen, maar men heeft tenminste de zekerheid dat ieder voor zich zo snel mogelijk kan leren uit de fouten van hemzelf en anderen ..."

ISBN 90-72453-01-X

Omslag oorspronkelijke brochure